

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ГУМЕНЧУК ІРИНА АНАТОЛІЇВНА

Допускається до захисту:
в.о. завідувача кафедри історії України та
спеціальних галузей історичної науки,
д.і.н., професор Темірова Н.Р.

« _____ » _____ 2023 р.

**ЕВОЛЮЦІЯ МЕМОРІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ МАЛОГО МІСТА У
ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.
(ПРИКЛАД МІСТА КАЛІНІВКА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Спеціальність 032. Історія та археологія
Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:
Темірова Н.Р., професор кафедри
історії України та спеціальних
галузей історичної науки, д. і. н.,
професор _____

Оцінка: _____ / _____ / _____
Голова ЕК:
Степанчук Ю.С., д.і.н., професор

Гуменчук І. А. Еволюція меморіального простору малого міста у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. (приклад міста Калинівка Вінницької області). Спеціальність 032 «Історія та археологія», ОП «Публічна історія». ДонНУ імені Василя Стуса, Вінниця, 2023.

У роботі досліджено процес формування меморіального простору малого міста у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Простежено зміни меморіального простору малого міста на прикладі міста Калинівка Вінницької області. Показано, що монументально-меморіальний простір у Калинівці формувався впродовж 1955–2023 рр. Найбільше пам'ятників було встановлено протягом 1970-х рр. У меморіальному просторі міста домінують монументи, присвячені Другій світовій війні. Суттєвий вплив на нього справила Революція Гідності.

Ключові слова: історична пам'ять, місця пам'яті, монумент, декомунізація, дерусифікація.

86 с., 63 найм.

Humenchuk I. A. Evolution of the memorial space of a small town in the second half of the 20th century and at the beginning of the 21st century (example of the city of Kalynivka, Vinnytsia region). Specialty 032 "History and Archaeology", OP "Public History". DonNU named after Vasyl Stus, Vinnytsia, 2023.

The paper examines the process of formation of the memorial space of a small town in the second half of the 20th - at the beginning of the 21st century. It is shown that the monumental and memorial space in Kalynivka was formed during 1955–2023. Most of the monuments were erected during the 1970s. The memorial space of the city is dominated by monuments dedicated to the Second World War. The Revolution of Dignity had a significant impact on him.

Key words: historical memory, places of memory, monument, decommunization, decolonization.

86 p., 63 items.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
1.1 Історіографічний аналіз теми.....	8
1.2 Характеристика джерел	13
1.3 Методологічні засади дослідження	15
РОЗДІЛ 2 СВИТОГЛЯДНА ПЕРЕОРІЄНТАЦІЯ МЕМОРІАЛЬНО- МОНУМЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ МІСТА КАЛІНІВКА	22
2.1 Пам'ятники у контексті дослідження історичної пам'яті.....	22
2.2 Меморіалізація визволителів від німецько-нацистської окупації.....	25
2.3 Формування меморіального простору російсько-української війни у місті Калинівка	37
РОЗДІЛ 3. ПРЕСА КАЛІНІВКИ ЯК МІСЦЕ ПАМ'ЯТІ ПРО ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ	42
3.1 Втілення політики пам'яті про Другу світову війну у періодичній пресі малого міста	42
3.2 Деміфологізація подій Другої світової війни на шпальтах місцевих Видань	52
РОЗДІЛ 4 ЗМІНА МІСЬКОЇ ТОПОНІМІКИ ПІД ВПЛИВОМ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ	62
4.1 Процес декомунізації у Калинівці.....	62
4.2 Початок дерусифікації меморіального простору міста.....	66
ВИСНОВКИ.....	71
СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ.....	75
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. «Memory studies» («студії пам'яті») викликають жвавий інтерес науковців, відкриваючи розуміння ключових питань людської поведінки та суспільства загалом. Пам'ять загалом і пам'ять політична є складним і багатогранним феноменом, має досить значний потенціал у сфері застосування у визначальних напрямках суспільного розвитку, її відновлення, формування та конструювання має як позитивні, так і негативні наслідки.

Усвідомивши весь потенціал, який містить у собі історичне минуле, його осмислення та інтерпретація, політичні еліти почали активно залучати і використовувати цей компонент у своїй діяльності. Так постало поняття політики пам'яті як одного із напрямів функціонування інститутів держави у царині дослідження та конструювання минулого, формування свідомості. Оскільки пам'ять генерує смисли й значення стосовно минулого через свою «вмонтованість» у політику, вона раціоналізується і «долучається» до реалізації цілком прагматичних інтересів і цілей влади. Тобто історична пам'ять виступає як політичний ресурс.

Сюжети й образи з минулого, присутні в суспільній свідомості, можна описати як «запаси пам'яті». Цей своєрідний ресурс може бути вплетений у поточний політичний контекст і використаний для мобілізації суспільства чи певних його груп. У цьому й полягає загальний принцип стратегій історизації, до яких вдаються політичні гравці. Мобілізаційні заходи, котрі апелюють до конфліктного минулого, грають проти тенденції примирення, що її застосовують національні та міжнародні інститути разом з неформальними групами та громадськими організаціями.

Зловживання історією відбуваються не тільки в авторитарних режимах, а й у відкритих суспільствах завдяки особливій системі регламентації, яка включає в себе приховані механізми обмежень і заохочень визначених концепцій. Але конструюванням прийнятних версій історичної пам'яті

займається не тільки офіційна влада, але й опозиційні сили і різні суспільні рухи.

Історична пам'ять як ресурс політичного впливу набуває потенціалу в інформаційну епоху, коли інформація стає провідним мірилом влади та впливовості. Історична пам'ять є джерелом аргументації в політичних дискусіях, наприклад, для легітимації здобуття країною незалежності чи перебування при владі. Пам'ять як ресурс впливу допомагає підтвердити/виправдати правомірність політичних рішень чи дій.

Сучасне розвинене суспільство є інформаційним. Це означає, що в ньому більшість людей виробляє, зберігає, обробляє і поширює інформацію. Інформація впливає на якість життя, політичні та соціальні процеси, культуру. Вона зізнається більш важливим фактором розвитку людства ніж традиційні політичні, економічні і соціальні структури і системи, оскільки тепер всі вони управляються інформаційними потоками. Розвиток сучасних медіа технологій та їх можливостей впливу на масову свідомість аудиторії дають підстави розглядати історичну пам'ять у постійному розвитку. Саме її динамічність у медійному полі актуалізує дослідження сучасних тенденцій формування, репрезентації та функціонування історичної пам'яті. Серед актуальних дослідницьких напрямів – нова локальна історія. Традиційно історики здебільшого звертають увагу на минувшину великих населених пунктів, оминаючи «малі» міста. Перші є очевиднішими як великі об'єкти, другі – складніші для дослідження. Але невеликі населені пункти виступають носіями потужного шару історичної пам'яті, представлення місць якої виступає періодика, монументально-меморіальні об'єкти, топоніміка.

Об'єктом дослідження виступає меморіальний простір малого міста. Предметом є процес формування меморіального простору сучасного малого міста в Україні.

Мета роботи полягає у дослідженні еволюції меморіального простору малого міста. Для її реалізації необхідно розв'язати наступні завдання:

- визначити рівень дослідженості теми, окреслити коло джерел, сформулювати методологічні засади вивчення обраної проблеми;
- охарактеризувати меморіальний компонент у процесі формування історичної пам'яті;
- з'ясувати суспільне значення нерухомих пам'яток історії;
- окреслити специфіку «місць пам'яті»;
- проаналізувати ступінь репрезентації пам'яті міста Калинівки про Другу світову війну у періодичному виданні «Прапор Перемоги»;
- проаналізувати початок змін у топоніміці міста Калинівка.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період другої половини ХХ – початку ХХІ ст. На цей час припало оформлення меморіального простору міста Калинівка після Другої світової війни, а також простежується зміна меморіального простору після Революції Гідності.

Територіальні межі вивчення проблеми локалізовані простором міста Калинівка – центру Калинівської міської територіальної громади Хмельницького району у Вінницькій області. Статус міста населеному пункту було надано у 1979 р. Його населення складає близько 20 тис. осіб. Саме за цим показником Калинівку віднесено до так званих «малих міст», заломлення меморіальних практик у яких і становить науковий інтерес.

Наукова новизна полягає у простеженні еволюції меморіального простору малого міста на прикладі міста Калинівка у Вінницькій області. Сукупність виконаних завдань дали можливість показати зміну інтересу до історичної пам'яті та меморіального простору малого міста після Революції Гідності.

Науково-практична значущість дослідження полягає у застосуванні набутого знання про еволюцію меморіальний простір малого міста в сучасній Україні. Результати дослідження можна використовувати при дослідженні локальної історії, меморіального простору, а також історичної пам'яті. Його висновки стануть у нагоді у процесі формування національної історичної пам'яті в Україні.

Апробація результатів дослідження здійснено на кількох наукових конференціях, серед яких наступні: XII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція: «Зимові наукові підсумки 2018 року», Дніпро, 25 грудня 2018 р.; Міжнародна наукова студентська конференція «Травневі студії: історія, політологія, міжнародні відносини», Вінниця, 2019; Міжнародна наукова конференція «Травневі студії: історія, міжнародні відносини», Вінниця, 2020; Всеукраїнська науково-практична конференція «Україна у світовому історичному просторі», Маріуполь, 2023.

Результати магістерського дослідження опубліковані у двох статтях у виданні «Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса» (Вип. 12. Т. 1., 2020; Вип. 15. Том 1, 2023).

Структура роботи зумовлена метою та завданнями дослідження, в її основу покладений проблемно-хронологічний принцип. У дослідженні після окреслення теоретичних засад послідовно розглянуто монументально-меморіальні об'єкти у контексті дослідження історичної пам'яті, репрезентації пам'яті міста Калинівки про Другу світову війну у періодичному виданні «Прапор Перемоги», а також зміну топоніміки міста Калинівка. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, десяти підрозділів, висновків, списку джерел і літератури, додатків. Загальний обсяг магістерської становить 86 сторінок, з яких на основний текст припадає 74 сторінки.

РОЗДІЛ 1

СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Історіографічний аналіз теми

Проблематика меморіального простору та місць пам'яті здобула доволі широкий резонанс у науковому середовищі від середини 1980-х рр. За відносно компактний відтинок часу нагромадився потужний масив наукової літератури, яку доречно згрупувати за предметним критерієм: загальноконцептуальні дослідження; праці, присвячені проблемам меморіального простору України; роботи щодо монументального наповнення міста Калинівки.

Концептуальне підґрунтя становить доробок західноєвропейських науковців М. Гальбвакса, П. Нора, П. Коннертона щодо категорій «історична пам'ять», «місця пам'яті».

Важливе значення для даної розвідки є висновок М. Гальбвакса про те, що соціальне середовище обмежує і впорядковує спогади у просторі та часі, служить джерелом цих спогадів, тому без систематичної підтримки з боку колективу індивідуальні спогади зникають. Моріс Хальбвакс про формування колективної пам'яті визнає, що виникає свого роду штучне середовище, зовнішнє по відношенню до усієї цієї індивідуальної свідомості, але що охоплює їх, деякі колективний час і простір і колективна історія. Саме у таких рамках зустрічаються думки (враження) індивідів, що має на увазі, що кожен з нас тимчасово перестає бути самим собою. Незабаром ми повертаємося в нас самих, привносячи до своєї свідомості ззовні готові опорні точки і системні одиниці. До них ми прив'язуємо наші спогади, але між цими спогадами і цими опорними точками немає ніякого тісного зв'язку, ніякої спільності істоти. Саме тому ці історичні і загальні поняття грають тут лише украй другорядну роль: вони мають на увазі, що вже існує автономна особиста пам'ять. Колективні спогади накладаються на спогади індивідуальні, забезпечуючи нам набагато

зручніший і надійніший контроль над останніми; але для цього необхідно, щоб вже існували особисті спогади [61, с. 186].

Заслуговує на увагу аналіз П. Коннертоном двох вимірів колективної пам'яті: «тілесної пам'яті» та «пам'яті-звички». Його праця «Як суспільства пам'ятають» присвячена розв'язанню проблеми способів підтримки та передачі пам'яті соціальних груп наступним поколінням. Серед способів репрезентації минулого вчений наголошував на двох: просторовому – церемоніях вшанування пам'яті та «тілесному», що виявляється як «пам'ять-звичка». Меморіальні церемонії чи церемонії вшанування пам'яті є формами соціальної передачі досвіду. Пам'ять-звичка служить закріпленню форм рухової активності, що визначає володіння певними навиками, способами поведінки. Ці механізми репрезентації пам'яті є взаємообумовленими. Так, меморіальні церемонії супроводжуються повторюваністю тілесних практик, що є методом їх закріплення. І в той же час збережені на рівні «пам'яті-звички» навички можуть бути реалізованими в ході меморіальних церемоній [26, с.85].

Німецький вчений Ян Ассман у праці «Культурна пам'ять. Пам'ять, письмо та політична ідентичність в ранніх цивілізаціях» на матеріалі стародавньої історії розкриває культурні прояви колективної пам'яті. Вчений протиставляє поняття «комунікативна» та «культурна» пам'яті. Комунікативною вчений визначає пам'ять, яка здатна передавати людський досвід у рамках індивідуальних біографій крізь обмежену кількість поколінь. Вона існує в неформальному чи слабо оформленому вигляді й поширюється через повсякденну комунікацію. Натомість культурна пам'ять розуміється як особлива символічна форма передачі та артикуляції смислів, що виходять за рамки досвіду окремих індивідів чи груп. Вона зберігає події з абсолютного, міфологічного минулого. Їй притаманні високий рівень формалізації, символічний характер кодування (в словах образах, діях тощо), механізм передачі через ритуальну комунікацію [1, с. 58–59]. Ассман наголошував на пріоритетності культурної пам'яті, яка формує простір, куди входять інші форми пам'яті: міметична – навички, моделі поведінки; предметна –

позиціонування індивіда відносно предметів навколишнього середовища; комунікативна – мова як засіб зв'язку з оточуючими [1, с. 19–20]. Вчений прослідковував взаємозв'язок уявлень про минуле, політичних орієнтирів і традицій, наголошував на важливій ролі писемності в процесі збереження та передачі пам'яті. Важливими категоріями, які розглядав Я.Ассман, є політична та культурна ідентичність [1, с. 58-59].

Розкриття сутності поняття «історична пам'ять» у розвідках українських дослідників істотно різниться, можна нарахувати цілу низку наукових підходів до її трактування. Так, В. Артюх вважає, що «загальнонаціональна історична пам'ять – це угода (культурна, ідеологічна) між різними варіантами локальних моделей пам'яті, що належать різним соціальним групам та політичним силам, що їх представляють» [3]. В. Карлова доводить, що історична пам'ять є елементом духовного життя суспільства, духовно-практичним феноменом, який формує історичну свідомість посилання. Також історична пам'ять виступає соціокультурним феноменом, який формує мову, культуру, духовність, національну свідомість.

Не випадково, багато дослідників зокрема Л. Зашкільняк у дослідженні «Радянські історичні міфи в сучасній українській історіографії: «старе вино в нових міхах»» звертали увагу на той факт, що вся історія людства супроводжується творенням міфів та їх руйнуванням посилання. Особливо показовим є функціонування міфів в історичному знанні та пам'яті: постнекласичний історизм розглядає міф як єдину модель історії, стверджуючи, що між історією та міфом немає різниці: історія завжди є теперішньою історією, а «історична свідомість» завжди залишатиметься «свідомістю свідомості», тобто міфом. Але не слід забувати, що нове знання, здобуте на підставі передових методологічних підходів, функціонує як наукове пояснення світу й тільки з часом перетворюється на міф, коли з'являється нове конкурентне знання [20].

Спільною рисою між міфом і колективною пам'яттю є різновид їх і часу. Спільна риса колективної пам'яті і міфом і відмінна від історії є те на що

вказував Ф. Шатле у своїй праці, шукаючи межу між історичною і міфічною оповіддю про минуле. Дослідник писав, що історія «фабрикує історичні особистості», тимчасом міф творить сакральні взірці та позачасові типи. Згадка про героя в народній пам'яті втрачає свою індивідуальність, і героя відносять до якогось позачасового типу, спорядивши відповідними атрибутами. Усе діється так, ніби історичний герой, щоб залишитися в пам'яті мусив знайти опору в постаті якоїсь міфічної категорії, стабілізованої та відкинутої за межі того, що стається. Перетворення історичного героя в міфічного полягає у включенні в певну загальну категорію, перетворенні на архетип у відриві від його дійсних історичних діянь. Таким чином, позбавлені своєї індивідуальності історичні постаті стають зразками. Постаті котрі живуть у колективній пам'яті, живуть у ній радше як персоніфікації певних вартостей ніж як історичні особи. Це стосується не лише історичних постатей, але й подій минулого, які в колективній пам'яті стають - так само як міфічні герої та події – зразками постав і поведінки важливого для існування і справного функціонування групи прецедентами, символами вагомими для неї вартостей. Для впорядкування подій і постатей минулого, тобто для їх взаємного наближення чи віддалення, вирішальним є відносини між вартостями, а не розташування цих подій і постатей на шкалі часу [63].

Друга група досліджень присвячена формуванню та еволюції меморіального простору України. У контексті проблематики місць пам'яті на українському матеріалі напрацювання здійснили О. Гайдай у монографії «Кам'яний гість. Пам'ятники Леніну в Центральній Україні» та О. Гриценко у дослідженні «Пам'ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України» [12; 13]. Гриценко стверджував, що простір має здатність просувати містянам певні цінності, візії минулого та елементи ідеології, а також що політика пам'яті передбачає свідомо й публічно визначені цілі, певний набір принципів та інструментів їх реалізації [13, с.254].

Важливі проблеми охорони та дослідження культурної спадщини в Україні порушені у праці Г. Денисенко «Культурна спадщина у формуванні історичної пам'яті». Особливу увагу автор акцентує, що меморіальний простір і формування історичної пам'яті взаємопов'язані ідеологічними проектами у ХХ ст. в Україні [16, с. 139-150].

В українській історичній науці дослідженням процесу декомунізації займалися О. Гриценко, Г. Касьянов, В. Кулик, О. Толочко, Я. Грицак та інші науковці. Посилання Першим до проблеми дослідження феномену історичної пам'яті у контексті воєнної історії звернувся український історик М. Коваль. На його думку, «банк» історичної пам'яті про воєнні події історії Другої світової війни 1939–1945 рр. сприяє зміцненню зв'язків різних поколінь захисників Вітчизни, поповнює скарбницю духовних цінностей, дає можливість сформулювати національну ідею України в ХХІ ст. [27, с. 26]. В літературі дискутується питання про носіїв пам'яті, коло яких останнім часом значно розширилось. Пам'ять не існує сама по собі, необхідні символи, які підтримують нашу пам'ять і допомагають у її пригадуванні. Для того, щоб зберігати і передавати наші знання про певні події і героїв існують численні «місця пам'яті». Об'єкти (локації), названі «місцями пам'яті», створені не тільки для того, щоб зберігати пам'ять про певну особу чи подію, вони стали частиною культурної спадщини, через яку ретранслюється пам'ять. Музеї, архіви, кладовища, колекції, свята, річниці, трактати, протоколи, монументи, храми, асоціації — свідки іншої епохи. Вони існують для того, щоб був встановлений зв'язок минулого із сьогоденням. Ця сторона меморіальної проблематики знайшла найбільш масштабне втілення у теорії французького дослідника П'єра Нора, який протягом кількох років керував підготовкою багатотомного видання «Місця пам'яті», об'єднавши у цьому проекті зусилля близько 100 провідних істориків. Концепція «місць пам'яті» стала теоретичною основою для дослідження різних форм пам'яті: функціональних, символічних та матеріальних. У контексті теорії «місць пам'яті» історична пам'ять ґрунтується на «місцях пам'яті» і «героях», з якими спільноти

ідентифікують себе і своє минуле. «Місця» можуть бути як символічними, так і конкретно фізичними. Головне, що ці «місця» суспільство вважає важливими, невід’ємними від свого індивідуального сприйняття і гідними збереження, вони – це наш момент національної історії [36, с. 47].

Проте переважна більшість відповідних праць присвячена символічному простору Києва та великих міст України. Водночас меморіальне поле невеликих населених пунктів залишається поза увагою, хоча й справляє потужний вплив на формування загальної національної свідомості. Це зауваження повною мірою стосується Калинівської об’єднаної територіальної громади (ОТГ) Вінницької області.

Третя група досліджень за темою магістерської роботи мала б бути зорієнтована на меморіальний простір малого міста, яке взято до аналізу – міста Калинівки Вінницької області. Проте регіональний вимір меморіального простору міста представлений лише працею місцевих краєзнавців В. Загалила та М. Запорожця, які підготували популярний нарис про Калинівку [17].

Таким чином, огляд наукової літератури показав, що історіографія даної проблеми надзвичайно мала. Наразі не здійснено дослідження меморіального простору міста Калинівка. З огляду на це кваліфікаційна робота зосереджена на меморіальному просторі одного з малих українських міст.

1.2 Характеристика джерел

Одним з найважливіших аспектів у проведенні ґрунтовного історичного дослідження виступають питання систематизації та класифікації джерел, що дозволяє виявити внутрішні зв’язки між матеріалами, закономірності їх виникнення, з’ясувати ступінь їх репрезентативності та достовірності, а також підібрати адекватний методологічний інструментарій. В основу магістерського дослідження покладено джерела, серед яких писемні, речові, електронні. Основу його склали писемні джерела, об’єднані в групи:

нормативно-правові акти, діловодна документація, документи громадських організацій, періодика.

Перша група представлена законодавчими документами, які розкривають сутність історичної політики сучасної України. До них можна віднести закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії», закон України "Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки", закон України «Про охорону культурної спадщини».

До наступної групи періодичні видання включаємо єдине місцеве періодичне видання – газета «Прапор перемоги». Вона має більш як 80-річну історію, перший її номер видрукувано у листопаді 1931 р. Газета виходить один раз на тиждень – у п'ятницю, наклад становить 4415 примірників. Показово, що у районній бібліотеці виявлено її випуски за 2009, 2011, 2013–2018 рр., оскільки примірники зберігаються у районній бібліотеці лише 5 років. До того ж, бракує повноти номерів. У Вінницькій обласній універсальній науковій бібліотеці імені Валентина Отамановського представленні номери з 1944 р. В обласну бібліотеку редакція газети надсилає обов'язковий примірник, хоча іноді з запізненням. Матеріали, розміщені на сторінках цього видання, дають чимало інформації щодо суспільно значущих заходів у м. Калинівка, серед яких і комеморативні події. Переглядаючи його шпальти, можна зібрати дані щодо пам'ятників, їхнього облаштування, заходів довкола них, політики пам'яті місцевих органів влади та управління, тональності громадської думки щодо певних меморіальних активностей.

До речових історичних джерел даного дослідження віднесено пам'ятки матеріальної культури, меморіальні монументи міста Калинівка. На території міста Калинівка, зокрема встановлено одинадцять меморіальних монументів, приурочених Другій світовій війні: пам'ятник 98 воїнам-землякам, загиблим на фронтах; братська могила 30 членів Вінницької більшовицької організації, і 432 радянських воїнів, загиблих при звільненні міста та навколишніх сіл;

пам'ятник вчителям і учням ЗСО №3, загиблим на фронтах війни; пам'ятник партизанам; пам'ятник Миколі Степовому; пам'ятне місце масових страт громадян і могил жертв нацизму; могила Степового М. Ф. та могили радянських воїнів; могила Кондратьєва П. І.; могила Рубеля П. І.; могила Демінського І. Й.; могила Антонюка С. В.

До даного дослідження залучено електронні джерела, якими виступили соціальна мережа Facebook, сайт новин міста Калинівка Kalynivka.city, офіційний сайт Калинівської міської ради. Зокрема, на офіційному сайті Калинівської міської Ради розміщується поточна інформація про меморіальні заходи, аналітичні матеріали щодо історичної політики, публікуються документи, які її презентують. При дослідженні ставлення мешканців міста до зміни топонімії міста ми використали допис у загальнодоступній групі «Підслухано Калинівка» та проаналізували коментарі до цього допису. Місцевий сайт новин Kalynivka.city є доволі інформативним для нашого дослідження, оскільки у ньому присутні кіно- фото документи, інтерв'ю учасників подій, а також описово- розповідний матеріал.

Наявна джерельна база є цілком достатньою та репрезентативною для вирішення поставлених у роботі дослідницьких завдань, стала фундаментом для дослідження еволюції меморіального простору малого міста. Завдяки опрацьованим джерелам вдалось зрозуміти витoki зазначеної проблематики та її перспективи у сучасній Україні на прикладі одного малого міста.

1.3. Методологічні засади дослідження

Методологічною основою дисертаційної роботи є система принципів і методів наукового пізнання, на основі комплексного застосування яких було виокремлено об'єкт і предмет дослідження, визначено основні історичні явища та процеси, відстежено їхній взаємозв'язок і взаємозумовленість.

Дослідження здійснено із застосуванням принципів наукової об'єктивності, історизму, системності. Сутність принципу наукової об'єктивності полягає в тому, що аналіз здобутої інформації повинен тяжіти до неупередженості. Він передбачає залучення до дослідження максимального широкого спектру наукової інформації, врахування різних точок зору на предмет дослідження. Оскільки у процесі дослідження нерідко маємо справу з історичними міфами, які перебувають під впливом різних політичних сил. За допомогою даного методу вдалось простежити історичну міфотворчість в малому місті Калинівка, а також простежити зміну топонімії в сучасному місті в Україні.

Принцип історизму дозволяє простежити процес наповнення міського простору пам'ятниками протягом другої половини ХХ – початку ХХІ ст., врахувавши історичні реалії радянської доби, періоду Незалежності України, років після Революції Гідності. Він спонукає дослідника до врахування відповідного суспільно-політичного контексту, в якому поставали ті чи інші монументи. Цей принцип є ключовим для аналізу монументально-меморіального простору з точки зору стану суспільства на кожній стадії його розвитку.

Принцип системності вимагав від дослідника розглядати погляди на декомунізацію та дерусифікацію, як частину загальної історичної концепції сучасної України. На основі історичного та структурного підходів у дослідженні простежені трансформації історичної пам'яті про Другу світову війну міста Калинівка, подана спроба характеристики періодичного видання «Прапор Перемоги». Такий підхід до теми дослідження зумовлений необхідністю вивчення історичної пам'яті про Другу світову війну малого міста та вияв на прикладі отриманих результатів маніпуляціями пам'яті про Другу світову війну.

У магістерській роботі використано загальнонаукові та спеціально-історичні методи. Загальнонаукові методи дослідження представлені описово-розповідним, індуктивно-дедуктивним, методом контент-аналізу

узагальнення. Описово-розповідний метод дозволив викласти сутність проблеми меморіальних об'єктів у межах малого міста, посприяв в описі відповідних пам'ятників, шанувальних дошок, публікацій, що має неабияке значення для розуміння суспільної значущі того чи іншого «місця пам'яті».

У дослідженні зміни топонімії міста Калинівки використано індуктивно-дедуктивний метод історичного дослідження. Індуктивний метод характеризує шлях пізнання від фіксування емпіричних даних та їх аналізу до їх систематизації, узагальнень і роботи на цій основі спільних висновків.

Метод контент-аналізу характеризується об'єктивністю висновків і строгістю процедури та полягає у квантифікаційній обробці тексту з подальшою інтерпретацією результатів. Предметом контент-аналізу можуть бути як проблеми соціальної дійсності, котрі висловлюються чи навпаки приховуються у документах, так і внутрішні закономірності самого об'єкта дослідження. У дослідженні історичної пам'яті про Другу світову війну у періодичному виданні «Прапор Перемоги» метод контент-аналізу ми використовували як основний. Метод контент-аналізу дав змогу простежити втілення політики пам'яті про Другу світову війну у періодичній пресі малого міста.

Метод узагальнення відноситься до обов'язкових у науковому дослідженні, адже саме в узагальненні зосереджується квінтесенція вивчення обраного об'єкту. Він спонукає дослідника визначати спільні риси однотипних історичних явищ, домінанти на певних етапах розвитку суспільства.

Спеціальні історичні дозволили здійснювати необхідний науковий аналіз обраної проблеми. Працюючи над вивченням процесу формування меморіального простору міста Калинівка, було проаналізовано історичні праці, офіційні документи, періодичні видання, а також речові історичні джерела. На цьому етапі застосовувалися спеціальні історичні методи: ретроспективного аналізу, історико-генетичний, історико-типологічний. Метод ретроспективного аналізу дозволив показати як місця пам'яті допомагають формувати історичну пам'ять. Історико-генетичний метод

дозволив показати еволюцію меморіального простору міста Калинівка у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. Історико-типологічний метод став у нагоді для виокремлення пам'яттєвих стратегій у меморіальному просторі міста.

У даному дослідженні спиратимемося на концепцію П. Нора про трактування місць пам'яті як форму, в якій існує комеморативна свідомість в історії, що його ігнорує, водночас потребує його. «Місця пам'яті» – це багатотомна праця французького дослідника П'єра Нора, присвячена історії Франції. В контексті теорії «місць пам'яті» П. Нора історична пам'ять ґрунтується на «місцях пам'яті» і «героях», з якими спільноти ідентифікують себе і своє минуле. Вивчаючи «місця пам'яті», дослідники звертаються не до минулого, а до його репрезентації, закодованому в символах, пам'ятниках, дискурсі. За концепцією вченого колективна пам'ять концентрується і репрезентується у «місцях пам'яті», які оточені символічною аурою, являються не лише географічними пунктами, а визначаються як своєрідні точки зіткнення, в яких формується і комеморизується пам'ять суспільства.

Місце пам'яті», за П. Нора, – поняття абстрактне, суто символічне, призначене вивільнити пам'яттєвий вимір з об'єктів, що можуть бути матеріальними і водночас нематеріальними. «Місце пам'яті» не зводиться до гідних пам'яті монументів або подій чи до суто матеріальних, фізичних, відчутних, видимих об'єктів, як ті, що зведені для використання громадською думкою або органами державної влади [36, с. 20].

Історична пам'ять – фундамент національної ідентичності, феномен рівною мірою індивідуальний і колективний. Для формування історичної пам'яті владним структурам і культурній еліті необхідно враховувати як загальноцивілізаційні особливості історичного процесу, так і власний історичний досвід. Оскільки історична пам'ять є усталеним у певній спільноті образом минулого, то кожна з існуючих людських спільнот буде мати свою власну історичну пам'ять. Для України одним з першочергових завдань є врахування багатополарності українського ландшафту. Сучасна Україна – це

складний територіальний комплекс, кожна з політико-культурних складових якого мала власну історичну долю і розвивалася у рамках різних цивілізаційних систем. Водночас це арена перехрещування різноспрямованих геополітичних впливів з боку держав, які у різні часи відчували себе на українських теренах повноправними господарями і насаджували у відповідних регіонах не лише власні управлінські системи, але й свої ментально-культурні матриці. На цій території уживалися різні етноси, відбувався інтенсивний культурний взаємообмін, і тут ідентичність майже завжди була гібридною або ситуативною. У жодного з народів, що живуть на планеті, не було нетравматичного минулого, але не варто вибудовувати історичну пам'ять на суцільному негативі, необхідно орієнтуватися на майбутнє [30, с. 120].

У науковому просторі використовуються різні синонімічні терміни: «меморіальна політика», «історична політика». Менш поширені: «політика минулого», «мнемоісторія», «політика історії», «хронополітика», «політика соціального часу», «політика ідентичності», «політика національної спадщини», «символічна політика». На використання того чи іншого терміну в різних країнах накладають відбитки наукові лінгвістичні традиції, міждержавні контакти й особливості використання відповідної термінології. Наприклад, англійська література переважно оперує поняттям «politics of memory» (політика пам'яті) [30, с. 124-125].

Як зауважив Г.Касьянов, термін «історична пам'ять» у певному сенсі тавтологічний: пам'ять за визначенням має справу з минулим, тобто з тим, із чим уже має справу історія. Він містить внутрішню суперечність: пам'ять індивідів або груп може не збігатися з тією «історією», яку пропонує будь-який історичний наратив, що за визначенням ігнорує розмаїття пам'яті індивідів і груп [24, с. 122].

Серед міркувань дослідників колективної пам'яті, які на даний момент найбільш повно артикулюють проблеми її функціонування та подають доволі чіткі формулювання, сформувалося переконання у необхідності враховувати відмінності між «колективною пам'яттю» і «збірною пам'яттю». «Збірна

пам'ять» може являти собою набір подібних чи уподібнених індивідуальних пам'ятей тієї чи іншої спільноти, групи. При цьому автор визнає, що у процесі «зборки» однотипних індивідуальних пам'ятей, що корелюються одна з одною в певний алгоритм і повторюваність, індивідуальні версії не можуть уникнути трансформацій, пов'язаних зі взаємодією з іншими, нехай дуже схожими версіями. «Колективна пам'ять» – це протилежність «збірної пам'яті», оскільки тут відсутній набір спогадів індивідів, і присутній набір загальних для всіх дефініцій, символів, образів, достатньо незалежних від суб'єктивного сприйняття цих індивідів. Термін «колективна пам'ять» потерпає від надмірної універсальності, тому можна запропонувати мінімум три варіанти його використання. По-перше, звернутися до близьких за значенням понять: «міф», «традиція», «комеморація» і таким чином конкретизувати галузь дослідження або інтерпретації. По-друге, можна адресувати його тільки найзагальнішим формам публічного дискурсу, описам та образам минулого, що промовляють від імені певної спільноти або групи. Також можна зробити його гранично узагальненим, коли термін «колективна пам'ять» апелює до широкого набору мнемонічних процесів і практик та їхніх наслідків – як на індивідуальному, так і на колективному рівнях. «Міжнародна енциклопедія політичної науки» дає визначення «історичної пам'яті» через її функціональний опис: «Концепт історичної пам'яті [...] має справу зі способами, за допомогою яких групи, спільноти й нації конструюють та ідентифікують себе з певними історичними наративами або подіями». Зауважимо, що історичний наратив – це не тільки написана історія, це може бути й сюжетна лінія, фактографія, інтерпретаційна стратегія, виражена у художніх творах, візуальних репрезентаціях і т.п.

Сучасні дослідники відзначають, що історична пам'ять – це форма «колективної» або «культурної» пам'яті, її різновид, який претендує на статус традиції. Це міфологізована форма групових уявлень про минуле, що існують, як правило, у вигляді набору стереотипних дискурсів, симулякрів, символів і «місць пам'яті». В умовах інформаційного суспільства вона набуває статусу

гіперреальності, а це серйозно впливає на те, що прийнято вважати реальністю. Історична пам'ять – це цілеспрямовано сконструйований засобами історичної політики відносно стійкий набір взаємопов'язаних колективних уявлень про минуле певної групи, кодифікований і стандартизований у громадських, культурних, політичних дискурсах, міфах, символах, мнемонічних і комеморативних практиках. Історична пам'ять, з одного боку, є результатом культурного, соціального, політичного конструювання, але також, своєю чергою, сама постає засобом конструювання культурної, соціальної, політичної, релігійної ідентичностей, котрі в епоху націоналізму синтезуються в ідентичність національну. Стійкість або тривалість існування тих чи інших елементів історичної пам'яті залежить від ступеня її інтеграції у традицію й наскільки остання відповідає культурним запитам соціальних, політичних, релігійних та інших спільнот. У цьому сенсі історична пам'ять виступає необхідною частиною «винайденої традиції» [24, с. 134-135].

Таким чином, комплекс застосованих принципів наукового дослідження, загальнонаукових і спеціально-історичних методів, а також сучасних підходів до проблеми меморіального простору як місця пам'яті дозволяє всебічно вивчити предмет дослідження, а також показати еволюцію меморіального простору малого міста у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. В цілому доробок професійних істориків щодо історичної пам'яті та історичної політики, опрацювання різноманітних історичних джерел, застосування сукупності принципів і методів дозволяють розкрити обрану для дослідження тему.

РОЗДІЛ 2

СВІТОГЛЯДНА ПЕРЕОРІЄНТАЦІЯ МЕМОРІАЛЬНО- МОНУМЕНТАЛЬНОГО ПРОСТОРУ МІСТА КАЛИНІВКА

2.1 Пам'ятники у контексті дослідження історичної пам'яті

Як зазначалося раніше, термін «політика пам'яті» вживається на означення намагань можновладців використовувати історію, історичні знання з політичною метою, що полягає у прагненні зміцнити свої позиції. Однак політику пам'яті можна визначати й дещо ширше та конструктивніше, не зводячи її цілей та інструментів до боротьби за політичну владу. В цьому сенсі будемо розуміти її як галузь публічної політики, а саме – як цілеспрямовані заходи держави чи іншої публічної інституції, суспільно-політичної сили, що мають на меті утвердження в свідомості суспільства бажаних для держави чи суспільної сили уявлень про історичне минуле і, відповідно, підваження або й усунення з суспільної свідомості таких уявлень про історичне минуле, котрі, не відповідають інтересам спільноти, держави, національним. У такий спосіб окреслена політика пам'яті передбачає свідомо й публічно визначені цілі, певний набір принципів та інструментів їх реалізації [13, с.37-38].

Пам'ятники виступають чи не найочевиднішим елементом меморіального простору та цілком доречно включаються до об'єктів історико-культурної спадщини. У 1992 р. КМУ затвердив «Положення про Державний реєстр національного культурного надбання», в якому доручено профільним відомствам, яким підпорядковані пам'ятки культурної спадщини, провести державну реєстрацію пам'яток відповідно до чинного законодавства Положення про Державний реєстр національного культурного надбання. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. [43]. У 1999 р. було завершено складання списків об'єктів культурної спадщини. Держбуд опрацював архітектурні, а Міністерство культури – історичні, археологічні та монументального мистецтва. Паралельно Верховна Рада України ухвалила ряд нормативно-правових актів, які стосувались

адміністративних правопорушень, права власності, приватизації, самоврядування, вивезення та повернення культурного надбання тощо. Також було впроваджено конституційні зобов'язання і повноваження, покликані зберігати культурні цінності [31, с. 1172]. Завершальним етапом науково-нормативної діяльності стало прийняття у 2000 р. Закону України «Про охорону культурної спадщини» [45]. Відповідні настанови цих офіційних документів мали реалізовуватися на місцевому рівні.

Протягом ХХ ст. візуальний компонент історичної пам'яті українського народу неодноразово зазнавав великих втрат та ідейних переорієнтацій. Меморіальний простір і формування історичної пам'яті взаємопов'язані ідеологічними проектами. Найбільш характерним був Ленінський план монументальної пропаганди, згідно з яким знищувалися пам'ятники однієї епохи і увічнювалася пам'ять про державних і громадських діячів революційної доби. За часів перебування України у складі СРСР меморіальний простір формувався під ідеологічним пресингом будівництва пам'ятників «вождям світового пролетаріату» та «міжнародного революційного руху». 12 квітня 1918 р. був виданий декрет «Про пам'ятники Республіки», підписаний В. Леніним, Й. Сталіним і А. Луначарським про зняття пам'ятників царським особам і масове встановлення пам'ятників революціонерам і діячам соціалістичної культури [16, с.50]. У межах радянської історичної політики знищувалися пам'ятники попередньої доби та на всеукраїнському і місцевому рівнях вшановувалися постаті партійних, державних і військових діячів, які брали участь в утвердженні радянської влади. Вибір героїв і подій здійснювався відповідно постулатів комуністичної ідеології тоталітарного режиму. Головною подією ХХ ст. стала «жовтнева революція», яка відображена у низці монументів, назвах вулиць, населених пунктів і міст. Другою важливою подією вважалася перемога у «Великій Вітчизняній війні» [16, с.62-63].

Для увічнення найвизначніших подій історії, партійних і державних діячів використовувалась монументальна пропаганда, на їх честь

перейменовували міста і села, площі і вулиці, споруджували скульптурні зображення, яким надавався статус пам'ятки історії та культури [16, с. 69-70]. Саме цей радянський статус суттєво загальмував процес очищення просторів міст і сіл вже нинішньої України від російсько-радянських символів.

Кожне місто, селище в силу різних причин має свій образ пам'яті і здатне виражати й транслювати своїм мешканцям певні системи цінностей. Таку здатність вчені назвали символічним простором. Основними складовими цього простору є певне розпланування міста, його архітектура, топоніміка, монументи, елементи оформлення вулиць, площ, будинків. Крім пам'яток, які значною мірою формують меморіальний простір, його створюють і інші візуальні компоненти: комемораційні практики паради, церемонії, пов'язані з історичними подіями або вшануванням видатних національних діячів, фольклорна та художня творчість, закріплена у суспільній пам'яті. Візуальний компонент історичної пам'яті, важливий у вихованні історією, включає у широкому плані культурну спадщину монументи, пам'ятні знаки, меморіальні комплекси, визначні архітектурні споруди, історичні заповідники та місцевості, цвинтарі або окремі поховання.

Неповторний для кожної людини образ рідного краю населеного пункту, навколишніх ландшафтів, історико-культурного середовища в цілому, важливою складовою якого є й нерухомі пам'ятки, набуває значення одного з визначальних факторів у формуванні відчуття Батьківщини, духовної спільності людей, їхньої національної і державної ментальності.

В історичному науковому середовищі дискутується питання про носіїв пам'яті, коло яких останнім часом значно розширилось. Пам'ять не існує сама по собі, необхідні символи, які підтримують нашу пам'ять і допомагають у її пригадуванні. Для того, щоб зберігати і передавати наші знання про певні події і героїв існують численні «місця пам'яті». Об'єкти (локації), названі «місцями пам'яті», створені не тільки для того, щоб зберігати пам'ять про певну особу чи подію, вони стали частиною культурної спадщини, через яку ретранслюється пам'ять. Музеї, архіви, кладовища, колекції, свята, річниці,

трактати, протоколи, монументи, храми, асоціації свідки іншої епохи. Вони існують для того, щоб був встановлений зв'язок минулого із сьогоденням [16, с. 72].

На території міста Калинівка розташовано одинадцять меморіальних монументів, присвячених Другій світовій війні: пам'ятник 98 воїнам-землякам, загиблим на фронтах; братська могила 30 членів Вінницької більшовицької організації і 432 радянських воїнів, загиблих при звільненні міста та навколишніх сіл; пам'ятник вчителям і учням ЗСО №3, загиблим на фронтах війни; пам'ятник партизанам; пам'ятник Миколі Степовому; пам'ятне місце масових страт громадян могил жертв нацизму; могила Степового М. Ф. та могили радянських воїнів; могила Кондратьєва П. І.; могила Рубеля П. І.; могила Демінського І. Й.; могила Антонюка С. В.

Отже, монументи є традиційним елементом сучасного меморіального простору. Їх встановлення відображає історію формування теренів села, міста, держави. Залежно від домінуючих наративів на кожному етапі політичного розвитку зводились і пам'ятники, які не є простим оздобленням вулиць і площ, а кодували конкретні сенси, що й визначали колективні уявлення про минуле. Сучасний монументально-меморіальний простір формувався за радянської доби, але і в незалежній Україні вони зберігалися аж до середини 2010-х рр. Не став винятком міський простір Калинівки.

2.2 Меморіалізація визволителів від німецько-нацистської окупації

Перші спроби спорудження обелісків на братських і одиночних могилах загиблих радянських воїнів у роки Другої світової війни відносяться до 1942 р. Постановою ДКО від 1 квітня 1942 р. відповідальність за стан братських могил радянських бійців і командирів червоної армії покладалась на військові ради фронтів і окремих армій. Спорудженням меморіалів, обелісків на братських могилах, монументів визначним військовим діячам влада прагнула

не тільки віддати данину захисникам Вітчизни, але й створити в суспільстві особливу психологічну атмосферу [16, с. 63-64].

За радянських часів «велика вітчизняна війна» була основним місцем пам'яті та засадничою об'єднавчою міфологемою Радянського Союзу. Міф «великої вітчизняної війни» створював спільних ворогів і спільних героїв і був покликаний відіграти центральну роль в інтеграції населення СРСР у єдиний радянський народ. Пам'ять про війну була центральною у радянській повоєнній ідеології. День Перемоги, призначений не точно в річницю капітуляції Німеччини, а днем пізніше – 9 травня став головним державним святом. Велика вітчизняна війна стала наріжним націотворчим міфом СРСР. Він мав служити основою формування радянської ідентичності, а в перспективі й радянського народу. Його складовими були тези про масовий патріотизм і жертвність в ім'я радянської Батьківщини, небачена мобілізація всіх радянських людей у боротьбі зі страшною загрозою, похід червоної армії на захід з метою визволення Європи. Велика Перемога стала реабілітацією радянської влади за вчинені жахливі злочини – голодомори і репресії, коли загинули мільйони невинних жертв [16, с. 74].

Для радянської політики пам'яті щодо визволення від німецько-нацистської окупації у роки Другої світової війни характерна монументалізація, що, передусім, виявилось у створенні колективних місць вшанування.

Колективні меморіальні об'єкти репрезентовано, зокрема пам'ятником 98-ми воїнам-землякам, полеглим на фронтах. Він знаходиться у місті Калинівка на вул. Григорія Сковороди, колишній вулиці Шмідта. Пам'ятник розміщено у місці великого скупчення людей, адже поруч розташовані магазини, зупинка громадського транспорту, садочок, школа та залізничний вокзал, а також головна магістраль при в'їзді в місто з Вінницького напрямку. Його відкрили у 1972 р. Авторами даного монументу є львівська скульптурно-керамічна фабрика. Його виготовлено із залізобетону. Пам'ятник складається з постаменту та експозиції. Постамент має три частин. Першою є клумба

трикутної форми, на якій час від часу ростуть квіти. На другій частині постаменту викарбувано прізвище та ініціали, а також рік народження 98 воїнів Червоної армії. Написи набиті малим шрифтом і розміщені у п'ять колонок. Композиція пам'ятника стоїть на третій частині постаменту з написом «Вічна слава героям», який в вибитий великими золотими літерами на чорному фоні. Напис чітко видно, навіть тим, хто просто проходить повз пам'ятник. Композиція складається з молодого чоловіка та дівчинки і хлопчика молодшого шкільного віку. Молодий чоловік представлений у військовій формі, касці та з автоматом за плечима. Однією рукою він підтримує автомат, іншою обіймає дівчинку за плече. Хлопчик і дівчинка в експозиції приблизно одного зросту. Дівчинка одягнута в спідницю та блузку з довгим рукавом, хлопчик – у штани та сорочку з коротким рукавом. У дітей на шиї зав'язаний піонерський галстук. Композиція пофарбована в золотий колір. Територія пам'ятника загорожена низьким металевим парканом, пофарбованим у блакитний колір. Навколо паркану ростуть високі дерева: сосни, ялини, верба. До пам'ятника веде доріжка з бетонних блоків.

Пам'ятник на місці братської могили тридцяти членів Вінницької більшовицької організації і 432 радянських воїнів, загиблих при звільненні міста та навколишніх сіл. Пам'ятник урочисто відкрили у 1955 р. Його авторами є члени Київського художнього фонду. Виготовлений пам'ятник граніту, а постамент – із залізобетону. Пам'ятник заввишки 2 метри стоїть на постаменті розміром 4 x 2 x 2 м. Взятий під охорону 10 червня 1971 р. Він знаходиться в центрі міста в людному місці поблизу магазину, банки органи місцевого управління, будинок культури. Кожного року до свята Перемоги та дня пам'яті біля пам'ятника відбуваються меморіальні акції.

У центрі міста на розі вулиць Незалежності та Нестерчука поховано тринадцять бійців Вінницького комуністичного батальйону, які загинули в боях з другою, та десятої бригадами Української Галицької армії 1517 серпня 1919 р, захищаючи підступи до міста Козятин, де зосередилося багато ешелонів з хлібом, цукром та військовим майном для відправки до Росії. У

ході боїв, що розгорнулися між селами Сальником та Калинівкою, загинуло більше тридцяти членів Вінницької міської партійної організації та губ чека, серед них секретар Вінницького міського КП(б)У, командир батальйону М. Ф. Гойхер. Прізвища дев'ятьох похованих відомі. Тут також поховано чотириста тридцять два радянських воїна триста п'ятої стрілецької дивізії, які загинули 14 березня 1944 р. у боях за звільнення Калинівки від німецько-нацистських окупантів. У 1954 р в могилу підховану з навколишніх сіл: Байківки, Глинська, Жигалівки, Заливанщини, Комунарівки, Павлівки, Писарівки, Старого Пикова, Радівки, Хомутинець прах воїнів сто сімнадцятої гвардійської, сто вісімдесят третьої, двадцять четвертої стрілецьких дивізій, які визволяли ці села від окупантів 815 березня 1944 р. Окремі воїни померли від ран у військовому сто сорок шостому урологічному очному польову евакуаційному шпиталі в місті Калинівка упродовж другої половини березня 1944 р. Прізвища воїнів відомі. 1971 р в могилу перенесено прах п'яти підпільників та партизанів: керівника підпільної більшовицької групи при Калинівському відділені Корделівського цукрокомбінату Архиповича М. П. (1916-1943), розстріляного поліцаями 5 березня: партизанів загону імені Леніна – Волинця С. К (1925-1943), який загинув у бою з нацистськими загарбниками в селі Майдан – Бобрик; Каверіна Михайла (1943) – уродженця міста Москви, військовослужбовця, партизана загону імені Леніна, закатованого жандармами 26 лютого в селі Мізяків; Томчука І. П. (02.04.1943) – власника явочної квартири, партизана [34].

Серед похованих Героїв Радянського Союзу П. Волинець та І. Першутів. Волинець Петро Каленикович (21.01.1924 село Павлівка алинівського району Вінницької області 02.04.1943) – Герой Радянського Союзу (1965, посмертно), комісар партизанського загону імені Леніна закінчив сім класів та курси підготовки вчителів початкової школи. У Червоній Армії з червня 1941 р. Помічник політрука протитанкової батареї, був поранений у боях за Київ, потрапив у полон. Втік з Дарницького табору військовополонених. У червні 1942 р повернувся в рідне село, створив

підпільну організацію, яка переросла в партизанський загін. Петро Волинець активно працював над створенням підпільної районної комсомольської організації у бою в селі Мізяків був тяжко поранений виданий зрадником, загинів у нерівному бою з нацистами [34].

Першутів Іван Васильович (08.09.1920, село Бабенки Ковровського Володимирської області Російська Федерація – 09.01.1944) – Герой Радянського Союзу (1944, посмертно), лейтенант. У Червоній Армії з 1940 р. Закінчив Балашовську військову авіаційну школу пілотів у 1941 р. Учасник Другої світової війни з травня 1942 р. Заступник командира ескадрильї п'ятсот двадцять п'ятого штурмового авіаційного полку. Першутів здійснив дев'яносто вісім бойових вильотів на штурмування живої сили, бойової техніки та інших важливих об'єктів ворога. У повітряному бою збив ворожий літак. Загинув у районі Калинівки (тепер місто Вінницької області) під час атаки на аеродром. Нагороджений орденами Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної Війни першого ступеня, Червоної Зірки. В одному літаку з Першутівим загинув повітряний стрілець Агафонов Володимир Андрійович [34].

На чотиригранному постаменті встановлено бронзову скульптуру воїна (заввишки 6 м). Скульптура воїна пофарбована в золотий колір. Молодий хлопець одягнутий у військову форму та плащ. Його голова опущена до низу, в лівій руці він тримає каску, а правою рукою тримає ритуальний вінок, з правого плеча воїна звисає автомат. З лицьового боку на постаменті – бронзова зірка. Перед скульптурою на стилобаті під нахилом вмонтована плита з написом рельєфними бронзовими літерами. Перед написом на забрукованому графітними плитами розташовано майданчик у колі з бронзовим вінком, з зірки палає вічний вогонь. На меморіалі під нахилом укладено двадцять одну меморіальну плиту (1,1x0,6 м) з вирізьбленими прізвищами 371 воїна. На даний час пам'ятник перебуває на реконструкції.

На території школи № 3 м. Калинівка є пам'ятник «Вчителям і учням СШ №3, загиблим на фронтах Великої Вітчизняної війни», який відкрили у

1970 р. Він знаходиться на вулиці Григорія Сковороди, колишній вулиці Шмідта. Пам'ятник повністю виготовлений з граніту. Він розташований при вході у школу. Його висота становить 18 м, об'єм – 0,40 х 0,80 х 1 м. Пам'ятник узятий під охорону 9 червня 1977 р. Розроблений пам'ятник місцевими майстрами у вигляді плити. У правому верхньому куті зображено обличчя людини та рука, на якій палає вогонь. На пам'ятнику вибиті написи «З школи – на фронт. З бою – в безсмертя» та «Їх кожен крок нащадки вдячні будуть нести у серці й пам'яті завжди!». Посередині пам'ятника золотими чорнилами зображена гілочка з шістьма листочками. Внизу пам'ятника є напис «Учням і вчителям рідної школи які віддали життя за Батьківщину». У нижньому лівому куті вибито рік відкриття пам'ятника «1970 р.», у нижньому правому куті назва міста «м. Калинівка». Всі написи вибиті великими літерами та зафарбовані золотими чорнилами. За пам'ятником росте велика кедрова ялина.

Пам'ятник партизанам встановлено на вулиці Незалежності, колишній вулиці Леніна. Монумент розміщений у людному місці – поблизу центральна дорога міста, ринок, залізнична станція. Пам'ятник урочисто відкрили у 1983р. Автором монумента є скульптор з міста Вінниця Г. А. Устинов. Пам'ятник виготовлений з бетону. Розмір композиції – 3 метри, постаменту – 1 метр. Пам'ятник взятий під охорону 20 лютого 1985 р. Постамент у формі куба, на якому є дошка чорного кольору прямокутної форми з написом «Партизанам, які діяли в роки Великої Вітчизняної війни на території Калинівського району». Напис вибито білими чорнилами великим шрифтом. У композиції представлено молодого чоловіка, який сидить на правому коліні з догори піднятою правою рукою, в якій горить вогонь. Чоловік представлений кремезних розмірів, одягнутий у сорочку, яка є не застібною, штани, пояс з великою пряжкою та великі чоботи. Композиція пофарбована в чорний колір. У 2019 р. Калинівська міська рада реконструювала монумент і прилеглу територію. Враховуючи незадовільний технічний стан ключових конструкцій пам'ятника, адже він був встановлений ще у 1980-ті рр., в рамках проекту капітального ремонту паркової зони м. Калинівка здійснено реконструкцію

пам'ятника та облаштування прилеглої території. Старі бетонні плити замінено бруківкою з візерунком національної вишивки хрестиком, встановлено новий гранітний постамент і реставровано скульптуру воїна, локацію обсаджено туями. Окрім того, встановлено підсвітку самого пам'ятника та додаткові антивандальні світлодіодні світильники поміж бруківкою.

Протягом двадцяти років Незалежності України в Калинівському районі було відкрито один пам'ятник Герою Радянського Союзу Миколі Степовому в 2014 р. на території загальноосвітньої школи № 1, яка знаходиться в центрі міста. Цей задум належав колишньому випускнику Миколі Івацуку. Пам'ятник складається з постаменту та погруддя. Постамент сірого кольору, на ньому вибите повне ім'я та роки життя М. Степового. Погруддя представлене зображенням молодого чоловіка у військовій формі з медалями на лівому передпліччі. На даний час погруддя знаходиться на реконструкції через численні тріщини.

Пам'ятне місце масових страт громадян і могил жертв нацизму. Пам'ятне місце розташоване на західній околиці міста Калинівки. Масове поховання розміщене на полі у двох ямах розмірами 18,5 x 8 метра на відстані 300 м одна від одної. 30 травня та в середині липня 1942 року тут було знищено майже 700 жителів Калинівки та навколишніх сіл єврейської національності, яких рано вранці зігнали до колгоспної конюшні. У першій половині дня за наказом начальника нацистської жандармерії Лобріна, місцевими поліцаями були вишикувані люди в колони і конвойовані до місця страти. Жінки несли на руках дітей, а молодші чоловіки підтримували старих. Перед стратою всіх було роздягнуто, по 5 чоловік заводили до ями і вкладали обличчям донизу, потім з автоматів стріляли в потиличну частину голови. Серед страчених 12 українців, членів ВКП(б) та радянських активістів, 6 з яких в цей день було повішено. Відомі прізвища чотирьох мешканців села Павлівки Калинівського району: Гуменчука Василя Йосиповича, Гуменчука Федора Йосиповича, Гуменчука Сидора Максимовича, Наборського Григора Самійловича. У розстрілах брали участь: німецько – нацистська жандармерія, поліцаї, та 8

нацистських катів з міста Вінниця, а керував гебіткомісар Паклес. Прізвища 529 закатованих занесено до Книги Скорботи України Вінницька область [34, с.19].

У 1960 р. на могилах було встановлено пам'ятні знаки. На першому розміщено чотиригранний конічний обеліск із темно сірого граніту, увінчаною зіркою Давида. Його висота становить 4,5 метра. На високому двоступінчастому постаменті присвячений напис. На другій встановлено об'ємний двоступінчастий чотиригранний пам'ятник із темно-сірого шліфованого граніту, увінчаного чашею. Висотою 3,5 метра. Під чашею з лицьового боку барельєфне зображення лаврового вінка та закріплено гранітну меморіальну дошку. Поховання обнесені мурованою огорожею [34, с. 20].

Могила М. Ф. Степового та могили радянських воїнів. Поховання розміщене на вулиці Шевченка, ліворуч від траси Вінниця – Житомир біля Районного військового комісаріату перша у ряді.

Степовий Микола Федотович (22.02.1924, село Варшиця, тепер у межах міста Калинівки – 24.07.1944) – герой Радянського Союзу (1944), лейтенант. Після закінчення семи класів Калинівської середньої школи навчався в електричному технікумі в Києві. 1942 року у Червоній армії. Учасник Великої Вітчизняної війни. 1943 закінчив Подольське артилерійське училище. Воював у складі першого Прибалтійського фронту. Командир вогневого взводу дванадцятого винищувального протитанкового полку сімнадцятої винищувальної протитанкової бригади Калинівського фронту, відзначився в боях шостого жовтня тисячу дев'яцот сорок третього року. Лейтенант М. Степовий першим ввірвався в село Жуково (Невельський район Псковської області, Російська федерація) з двома гарматами відбив декілька контратак нацистів, та завдав їм значних втрат у живій силі та техніці. Загинув у бою за село Капішкас (Литва). Нагороджений орденами Леніна, Вітчизняної війни 1-го ступеня, Червоної зірки. Спочатку був похований в м. Ушналяй (Литва). 29 грудня 1944 року прах перевезено на батьківщину [34, с. 17]. 1945 р. на могилі

встановлено чотиригранну двоступінчасту із полірованого лабрадориту стелу чорного кольору. Висотою 1,8 метра. У горішній частині вирізьблено зірку, нижче фотографія та орден Золота зірка.

Друга у ряді братська могила. Поховано чотирьох воїнів із складу сто сімнадцятої гвардійської та двадцять четвертої стрілецької дивізій, які загинули за звільнення сіл Калинівського району. Прізвища їх відомі капітан Голота, капітан Землянухов, капітан Биков, старшина Старинський Анатолій Ілліч. Поховано 19 березня 1944 р. 1946 на могилі встановлено обеліск. 1995 р замінено на стелу із лабрадориту чорного кольору у вигляді вітрила 1,8 м. У верхній її частині – зірка та напис, нижче стилізоване зображення вічного вогню. На двох надгробних плитах чорного кольору розмірами 1,2 x 0,7 м викарбовано прізвища похованих.

Третя у ряді братська могила. Поховано льотчиків випробувачів: Строганова (12.02.1919-23.07.1947), Баскахова (13.07.1927 – 23.07.1947), із складу винищувального авіаційного полку, які загинули під час тренувального польоту на літаку «Як-9». 1955 р на могилі встановлено із сірого граніту чотиригранний конічний обеліск, увінчаний зіркою. Висота обеліска 2,3 м з фотографіями та прізвищами похованих.

Перша у другому ряді братська могила. Поховано двох воїнів стрілецького полку стрілецької дивізії, які загинули у бою з нацистськими окупантами 15 березня 1944 р під час звільнення залізничної станції Калинівка – 1. Прізвища їх невідомі. Спочатку були поховані на території хлібоприймального підприємства, 15 листопада 2002 року прах перенесено до місця поховання [34, 18]. 2003 р на могилі покладено з чорного граніту плиту (1,2 x 0,7 м) з зіркою та написом: «Вічна слава героям».

Друга у другому ряді. Могила курсанта М. Кікота. 1955 р на могилі покладено гранітну плиту чорного кольору розміром 1,2 x 0,7 м з фотографією та написом: «Курсант Кікоть Ніколай Спиридонович 12.05.1921 – 1944».

Важливою складовою меморіального простору є персональні пам'ятники. Могила Кондратьєва П. І. розміщена на вулиці Леніна, нині

вулиця Незалежності, навпроти будинку № 18. Поховано Кондратьєва Павла Івановича (1899–1944) гвардії полковника, командира п'ятнадцятої гвардійської бомбардувальної Гомельської авіаційної дивізії дальньої дії.

16 листопада 1944 р. група офіцерів на чолі з Кондратьєвим проводила рекогноспіровку угорських аеродромів у прифронтовій смузі. На зворотньому шляху німецькі винищувачі підбили літак, тяжко поранено командира було доставлено до шпиталю міста Сегет (Угорщина), де він і помер. За бажанням дружини останки Кондратьєва перепоховано у м. Калинівка [34, с.16]. 1945 р на могилі встановлено з шліфованого граніту чотиригранний двоступінчастий обеліск висотою 2,4 м з написом: «Гвардії полковник П. І.». На другому ступені закріплено сталеву меморіальну дошку розмірами 0,5 x 0,5 метра з анотаційним написом. Виготовлено місцевими майстрами.

Могила Рубеля знаходиться на вулиці Дзержинського, нині вулиця Нестерчука. Західна околиця міста, четвертий квартал кладовища ліворуч від алеї у першому ряді шоста. Рубель Петро Іванович (1911 село Деревичі, Новоград Волинський повіт, Волинська губернія тепер село Великі Деревичі, Любарський район Житомирська область 2000). З 1929 почав працювати у новоствореному місцевому колгоспі. Після закінчення Полтавської середньої сільськогосподарської школи (1934 р.) працював агротехніком, агрономом на сортодільницях Житомирської та Хмельницької областей. Учасник Великої Вітчизняної Війни, 1942–1945. Нагороджений бойовими орденами і медалями. Після війни закінчив Харківський сільськогосподарський інститут у 1950 і постійно працював у Вінницькій області на керівних посадах. За особливі заслуги у розвитку сільського господарства, досягненні високих показників у виробництві сільськогосподарської продукції і впровадження у виробництво досягнень науки та передового досвіду. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 лютого 1958 р. Рубелю Петру Івановичу – директору М'ястківської машино-тракторної станції Крижопільського району Вінницької області, присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна і золотої медалі «Серп і Молот». З 1963 по 1974 рр. заслужений агроном

Української РСР Рубель працював головним агрономом Калинівського управління сільського господарства. У 2001 р на могилі на гранітному постаменті встановлено п'ятикутну стелу габро з портретом та написом [34, с. 15].

Могила Демінського розташована на колишній вулиці Дзержинського, нині вулиця Нестерчука. Західна околиця міста, третій квартал центрального кладовища у восьмому ряді третя. Демінський Іван Йосипович (1915 село Глинськ Калинівський район Вінницька область – 1999) освіта середня спеціальна. 1956 р закінчив Вінницьку обласну середню школу по підготовці голів колгоспів за фахом агрономія. Трудову діяльність розпочав у місцевому колгоспі потім працював трактористом Іванівської машино-тракторної станції Калинівського району. Під час німецької окупації брав участь у русі опору, був партизаном загону вмені Леніна. Після закінчення війни обіймав керівні посади. З 1946 по 1974 р працював головою колгоспу «Більшовик» смт Калинівка. За успіхи, досягнуті у підвищенні виробництва цукрових буряків, Указом Президії Верховної Ради СРСР від 31 грудня 1965 р Демінському Івану Йосиповичу, голові колгоспу «Більшовик» Калинівського району Вінницької області, присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці з врученням ордена Леніна і золотої медалі «Серп і Молот» [34, с. 22]. У 2000 р. на могилі на подіумі на підставах горизонтально встановлено прямокутну стелу габро розмірами 0,65 x 1,5 м з написом.

Могила Антонюка на вулиці Дзержинського, нині вулиця Нестерчука. Західна околиця міста. Ліворуч від другої алеї у четвертому ряді. Антонюк Степан Васильович (25.01.1919 – 05.07.1982) Героя Радянського Союзу (1945) старший лейтенант. Народився в селі Голяки, тепер село Грушківці Калинівського району Вінницької області. Після закінчення неповної середньої школи працював рахівником у колгоспі. У Червоній армії 1939 р. Учасник Другої світової війни з липня 1941 р. Закінчив курси молодших лейтенантів у 1942 р. Брав участь у боях на Південно-Західному, Західному, Воронежському фронтах. Командир батареї дев'ятсот сімнадцятого

артилерійського полку триста п'ятдесятої стрілецької дивізії, тринадцятої армії (перший Української фронт). Відзначився в боях у січні – початку лютого 1945 р під час форсування річки Одер, утримання плацдарму та розгрому нацистського гарнізону міста Штейнау (Сьцинава, Польща), де було взято в полон солдатів та офіцерів ворога. Нагороджений орденом Леніна, Червоного Прапора, Вітчизняної війни другого ступеня, двома орденами Червоної зірки [34, с. 14]. У 1946 р закінчив вищу офіцерську артилерійську школу. З 1944 р полковник С. Антонюк у запасі. Працював начальником відділу кадрів Машзаводу у місті Калинівка [34, с. 14].

1985 р. на могилі на ромбоподібному постаменті встановлено із світло-сірої гранітної крихти стелу зі зрізом висотою 1,2 м на постаменті дві рельєфні дошки з меморіальним текстом. На стелі закріплено поліровану гранітну плиту чорного кольору з портретом та присвятою розміром 0,9 x 0,4 м. Варто зазначити, що кожного року до дня Перемоги та дня Пам'яті в не залежності чи є урочистості жителі міста покладають живі квіти. Всі пам'ятники перебувають в охайному стані. Кожної весни співробітники комунального підприємства «Калинівський Благоустрій» прибирають довкола й висаджують квіти на клумбах біля пам'ятників.

Таким чином, тема «Великої Вітчизняної війни» посіла центральне місце у монументально-меморіальному просторі Калинівки. Це цілком закономірно, оскільки чимало його вихідців поклали свої життя за звільнення від нацистської загрози. Проте під впливом зміни пам'яттєвої тональності на рівні держави, що знайшло закріплення у законодавстві, радянський наратив змінився на сучасний – учасники Другої світової/ Тобто маємо досвід перепрочитання меморіальних об'єктів відповідно до нагальних потреб українського суспільства.

2.3 Формування меморіального простору російсько-української війни у місті Калинівка

Історична пам'ять пов'язана з об'єктами нерухомої історико-культурної спадщини, що несуть у собі коди нації, втілюють її ідентичність, ідеали та надбання. Крах комуністичного режиму, розпад СРСР, проголошення незалежної Української держави вже вплинули на меморіальний простір країни як черговий переломний момент. Головними його виявами стали очищення меморіального простору від пам'яток тоталітаризму, демонтаж певних категорій пам'ятників радянського періоду, спорудження національно-державницьких пам'яток. Від початку 1990-х років в Україні ведеться «меморіальні війни» навколо пам'ятників партійним і державним діячам періоду тоталітаризму, діячам Української революції 1917–1921 рр., провідникам національно-визвольного руху, створення Національного пантеону [16, с. 71].

Російська агресія актуалізувала українську колективну пам'ять, пов'язану з ідеями національної солідарності, самопожертви, патріотизму та збройного опору загарбникам. Революція Гідності та війна, яка вже забрала десятки тисяч життів українських громадян, стали приводом до радикальних кроків у публічних презентаціях історичних подій, у тому числі Другої світової війни. Головною новацією стала відмова від наративу «Дня Перемоги», який розділяв людей на переможців і переможених. В Указі Президента України П. Порошенка від 24 березня 2015 р. про відзначення 8 травня Дня пам'яті та примирення вперше за часів незалежної України війну з нацистською Німеччиною назвали не «великою вітчизняною», а «Другою світовою», що створює умови для розширення історичного і хронологічного контекстів святкувань [40, с.80]. Такі світоглядні зрушення виразно позначилися на монументально-меморіальному просторі практично кожного населеного пункту в Україні.

На сьогодні в Україні загалом пам'яттєва стратегія пов'язана з військовими діями та потребою у переосмисленні суттєвої частини

символічного простору, що, зокрема бачимо у Калинівській об'єднанні громаді. На території міста Калинівка у Вінницькій області, населення якого складає близько 20 тис. осіб, існує два пам'ятники та три меморіальні дошки, що вшановують полеглих воїнів у російсько-українській війні.

29 серпня 2020 р., у День пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність держави, у Калинівці урочисто відкрили стелу пам'яті Героїв, які загинули за Україну. Цей пам'ятний знак розташований на території храму Миколая Чудотворця Православної Церкви України, адже саме настоятель храму протоієрей Орест Шпак був ініціатором його спорудження. Ідея встановлення цього монументу виникла після чергової ротації і повернення зі сходу протоієрея Ореста, який є військовим капеланом військової частини 3028 і з капеланською місією не раз відвідував зону проведення ООС. Будівельні роботи виконували чоловіки, які воювали, допомагали парафіяни храму. Стела задумувалась як монумент борцям, що впродовж століть боролися за волю і незалежність України. Пам'ятник виконаний з чорного граніту, на ньому зображена християнська символіка та карта України як символ територіальної цілісності [52].

29 серпня 2021 р. у Калинівці на центральній площі міста урочисто відкрили стіну пам'яті полеглим героям російсько-української війни розташована на центральній площі міста. З ініціативою виступило Об'єднання учасників бойових дій та патріотів України, а міська рада взяла на себе витрати з виготовлення та встановлення Стіни. Показовою є локалізація нового пам'ятника, адже на цьому місці був розташований знаковий для радянської доби об'єкт – районна дошка пошани – найпочесніше місце району. Право відкрити Стіну пам'яті випало учаснику війни на Сході Андрієві Васюку та голові громадської організації воїнів АТО Сергієві Говорусі. Митрофорний протоієрей, настоятель калинівського храму Святого Миколая Чудотворця Православної Церкви України, військовий капелан в/ч 3028 Національної

гвардії України Орест Шпак відслужив поминальну панахиду та освятив монумент. А учасники зібрання поклали квіти до підніжжя Стіни пам'яті [53].

Стіна пам'яті складається з двох частин. Перша являє собою зображення на чорному граніті воїна, в руках якого меч і щит з зображенням тризуба. Друга частина стіни пам'яті – це цифровий екран, у якому закарбовані імена героїв, які віддали життя за цілісність незалежність України – Олександра Мартинюка, Віктора Долінського, Валентина Білошкурського, Віктора Ліпського, Андрія Когана, Дмитра Герасимчука, Максима Мушти, В'ячеслава Катрича, Юрія Пилипчука, Олександра Каплінського, Романа Лабаня, Юрія Гринчука, Юрія Бабка, Анатолія Фарісея, Сергія Яремчука, Михайла Щербатюка, а також військовослужбовців частини 131, яка дислокується у селі Гущинцях – Володимира Милосердова, Андрія Назаренка, Станіслава Рижова, Артема Носенка, Романа Василенка, Анатолія Ковальського, Миколи Яблонського, Миколи Жулинського, Дениса Майбороди, Павла Корнелюка, Віктора Паніна, Андрія Ведешина, Віктора Солтіса, Іллі Пережогіна та Олександра Аксьонова [53].

Наразі вже встановилася традиція – до дня Пам'яті та примирення, до дня Захисника та Захисниць України, до дня пам'яті захисників України, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність нашої держави, жителі міста урочисто покладають живі квіти. Всі пам'ятники перебувають в охайному стані.

У Калинівському технологічному фаховому коледжі відкрили меморіальну дошку випускнику навчального закладу Олександрю Глушку, який загинув у жорстоких боях за рідну землю. Загинув військовослужбовець на Луганщині 11 червня 2022 р. внаслідок артобстрілу. Бійцю було 25 років. На відкриття меморіальної дошки до коледжу завітали рідні та друзі Олександра, представники влади, викладачі та студенти коледжу, бойові побратими. Теплими та добрими словами Героя згадали Калинівський міський голова Василь Поліщук, виконуючий обов'язки директора Калинівського технологічного фахового коледжу Руслан Будяк, заступник командира

військової частини 3028 Національної гвардії України, полковник Володимир Романишин. Право відкрити меморіальну плиту надали кращим учням коледжу, а настоятель храму святого Миколая Чудотворця ПЦУ, протоієрей Орест Шпак здійснив таїнство освячення меморіальної дошки [54]. На війні з російськими окупантами загинуло семеро випускників Калинівського технологічного фахового коледжу.

На стіні Калинівської гімназії № 4 7 липня 2023 р. відкрили меморіальні дошки, щоб увічнити пам'ять загиблих Героїв Сергія Перегончука та Василя Мазура. на їхню честь на території школи висадили два дуби, біля них встановили пам'ятні знаки у вигляді військового жетона [55]. А учні провели акцію «Ангели пам'яті», пов'язавши на гілки дерев янголів, які символізують пам'ять про загиблих за волю та незалежність України.

Отже, впродовж 2020–2023 рр. монументально-меморіальний простір Калинівки поповнився об'єктами на вшанування учасників російсько-української війни. Прикметно, що два новозведені пам'ятники розміщено у знакових для містян локаціях – на території храму та у центрі міста, що демонструє символічну значущість їх для цієї спільноти. Обидва вони постали як результат ініціативи «знизу», від громадськості, яку підтримала місцева влада. Адже на війні щодня гинуть військові та цивільні, росія руйнує українські міста й культурну спадщину. Потреба гідно вшанувати пам'ять про ці події є важливою вже зараз.

На зламі ХХ-ХХІ ст. під впливом глибоких суспільно-політичних зрушень в Україні, пов'язаних із розвитком її державної незалежності, відбувалася світоглядна переорієнтація меморіально-монументального простору міста Калинівка Вінницької області. Цей процес відбувався в загальнонаціональному річищі відповідно до актуального законодавства. Проте слід відзначити певну інертність меморіального простору, в якому домінують зберігали радянські символи. Лише з середини 2010-х рр., з початком російського вторгнення на українські терени розпочався світоглядний розворот. Це зумовлювалося потребою вшанування героїв-

земляків, які поклали життя за Україну вже на початку ХХІ ст., необхідністю дотриманні оновленого українського законодавства в рамках політики декомунізації/деколонізації, а також зростанням громадянської ініціативності. В результаті монументальний ландшафт зберігав монументи на честь радянських воїнів часів Другої світової війни, але вони піддані переосмисленню – з переможного контенту до жалобно-шанувального й з радянської героїки до української. Міський простір поповнився двома пам'ятниками й трьома меморіальними дошками на вшанування героїв російсько-української війни.

РОЗДІЛ 3

ПРЕСА КАЛИНІВКИ ЯК МІСЦЕ ПАМ'ЯТІ

ПРО ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ

3.1 Втілення політики пам'яті про Другу світову війну у періодичній пресі малого міста

Політика пам'яті – це сукупність соціальних практик, спрямованих на репрезентацію (чи модифікацію) певних образів минулого (образів спільного минулого), актуалізованих сучасним політичним контекстом. Вона стосується передусім інтерпретації минулого й вибудовується з огляду на конкретні внутрішні та зовнішні чинники функціонування держави та характер політичної влади. Політика пам'яті характеризується актуалізацією та вибірковістю, акцентує увагу на одних подіях, героях, місцях, ігноруючи інші. При цьому варто зауважити, що «пам'ять» розглядається нами як соціокультурний феномен, що характеризується мінливістю, залежністю від багатьох чинників, орієнтований на ті сюжети минулого, що через зв'язок із сучасністю можуть мати вплив на майбутнє. Тобто пам'ять завжди виступає як актуальний конструкт. Суть сучасного у контексті формування простору пам'яті полягає, по-перше, в уявленні про своє майбутнє, яке нація, група, родина прагне мати, і, по-друге, що саме необхідно утримати з минулого, аби підготувати це майбутнє. Формуючи (декларуючи) політику пам'яті, влада втручається у сфери, де виконання владних відносин у традиційному розумінні не присутнє. Вона певним чином організовує ментальне буття об'єкта так, як вигідно для неї[.

Опрацювання наявних номерів газети, починаючи від 1992 р., показало, що публікації про Другу світову війну впродовж року з'являються переважно до пам'ятних дат. Наприклад, 18 березня, до дня визволення Калинівки від окупантів; 9 травня, до дня Перемоги; до 22 червня, дня вшанування пам'яті жертв війни в Україні; 22 вересня до дня партизанської слави; до 28 жовтня визволення України від нацистських загарбників.

Щороку на шпальтах видання розміщені публікації про урочистості в Калинівці до 9 травня. Виняток склав 2017 та 2015 рр., коли через зростання ризику терактів було заборонено велике скупчення людей і не проводився традиційний на той час парад. У 2018 році традиційний парад модернізували і замість проходження колон вихованців дитячого садочка, учнів загальноосвітніх, спортивних шкіл, студентів – центральною площею Калинівки крокували військові, ветерани війни в Афганістані, учасники російсько-української війни та медсестри. Переважну більшість публікацій становлять інтерв'ю з ветеранами війни і сухий виклад історичних подій без будь-якого їхнього аналізу. Таким, наприклад є матеріал до дня оборони Києва «Пам'яті доблесних воїнів» [38]. Протягом 1992 – початку 2000-х рр. доволі часті згадки понять «фашизм», «німецько-фашистські загарбники» як, наприклад, у статті «Вшануємо пам'ять безневинних жертв фашизму», яку написав учасник війни І. Фрімерман [59].

Опрацювання примірників газети показало, що протягом двадцяти років у Калинівському районі було відкрито один пам'ятник герою Радянського Союзу Миколі Степовому в 2014 р. на території загальноосвітньої школи № 1, яка знаходиться в центрі міста [35]. У 2016 р. селі Лісова Лесіївка відновили та урочисто відкрили пам'ятник загиблим землякам у роки Другої світової війни [58].

У №72 газети випуску від 22 вересня 2007 р. розміщена стаття «В пам'ять про героїв», в якій повідомляється про реконструкцію пам'ятника захисникам Вітчизни. Стаття займає 1/6 частину розміру сторінки газети. Стаття невідомого автора. Розповідається про фінансування реконструкції «на ремонт було витрачено більше чотирьох тисяч гривень, які виділили з бюджету сільської ради, а також субвенції з районного бюджету, та матеріальної допомоги, яку надав СВК «Надія», проте не зазначається, хто саме виконував ремонтні роботи, як виглядав до і після реконструкції [10].

Про перепоховання воїнів Другої світової війни на території Калинівського району свідчить стаття «... А прізвища їх невідомі» газети №

33 від 7 травня 2005 р. Стаття займає 1/5 сторінки газети, до неї прикріплені дві фотографії без підпису. На першій зображено чоловіків у військовій формі, двоє з яких стоять у викопаній ямі, ще двоє подають ящик квадратної форми. На другій фотографії зображено натовп людей серед них є діти, які стоять навпроти трьох квадратних ящиків, коло яких стоять двоє чоловіків. Автор статті – Г. Мельник. Редакція газети інформує населення, що при прокладанні газопровідної магістралі в с. Голубіївка було виявлено три скелета людини. Було з'ясовано «з розповідей літніх мешканців села тут була прифронтена смуга, розміщувався прифронтний шпиталь для наших воїнів» [2]. Останки було перепоховано «біля пам'ятника загиблим воїнам-сільчанам, що в центрі села» [2]. Редакція газети повідомляє хто був присутнім на перезахороненні «зійшлися люди усім селом прийшли вчителі Голендрівської школи, приїхали з Калинівки воїни з підрозділу «Ягуар» для несення почесної варти, віддання салюту при захороненні загиблих» [2]. Редакція газети виділяє присутність на урочистостях чиновників з районного центру «з шаною голубівчани сприйняли те, що відвідати останню шану загиблим прибули й керівники району – голова райдержадміністрації Олександр Мідяний та голова районної ради Віктор Житовоз» [2]. Автор статті Г. Мельник зазначає «багато з них вмирало від важких ран. Їх хоронили поруч, безладно скидаючи тіла покійних у наспіх викопані ями» [2]. На наш погляд, автор недоречно викликає в читача почуття провини та жалю, адже шпиталь знаходився при прифронтній зоні і проводити поховальні церемонії з усіма почесностями у великій кількості людям б фізично не вистачало часу рятувати живих. У статті згадуються такі словосполучення: «коричнева чума», «воїни-сільчани».

У № 35 від 8 травня 2008 р. розміщена стаття «Вулиця імені героя», в якій повідомляється про вулицю міста Калинівка названу в честь Героя Радянського Союзу Івана Петрушова. Вона займає 1/5 частину розміру сторінки газети також додається дві фотографії. Перша фотографія портрет Івана Петрушова, друга фотографія вулиця. Стаття автора не має. У вступі невідомий автор розповідає про визволення Калинівського району Червоною

армією та солдатів та офіцерів удостоєних звання Героя радянського Союзу, серед яких виділяє Івана Першутова. Автор в основній частині розповідає біографію лейтенанта Івана Першута «уродженець Володимирської області» проте автор не зазначає, що Володимирська область це частина Російської Федерації [39]. Інформується населення про жертвність лейтенанта «здійснив 98 бойових вильотів на штурмування живої сили, бойової техніки та інших важливих об'єктів ворога. У повітряному бою збив ворожого літака. Загинув 9 січня 1944 року в районі Калинівки, в двадцять три з половиною років віддав своє життя за визволення нашого краю. Похований у братській могилі в центрі Калинівки» [39].

Вияв історичної пам'яті про Другу світову війну спостерігаємо у статті «Парк пам'яті та слави» у газеті №16 випуску від. Стаття займає 1/6 частину розміра сторінки газети, фотографії не додаються. Автор статті невідомий. У вступі до статті повідомляється «жителі села Черепашенець в пам'ять про загиблих уроки Великої Вітчизняної війни односельчан висадили парк пам'яті та слави» [11]. Плануючи сільський парк слави організатор, а саме директор школи Федір Ярмош, ще в 1985 році розпочали висадку дерев «пам'ять про сто сімдесят вісьмох загиблих черепашинчан в роки війни та трьохсот сімдесяти трьох померлих після війни односельчан» [11]. Однак через погодні умови саджанці посохли, а парк «перетворився на чагарник на якому випасали худобу» [11]. Невідомий автор виділяє, що «і лише цієї 65-тої після закінчення війни, весни односельчани продовжили справу», отже знадобилося двадцять п'ять років для того щоб відновити занедбаний сільський парк слави. Повідомляється «за допомогою директора СТОВ «Промінь» було закуплено 500 саджанців берези та горобини», але автор у статті не озвучує ім'я мецената, що простежується рідко на шпальтах місцевого періодичного видання. Відновлювали парк слави «вчителі, учні школи, а також працівники амбулаторій, сільської ради» тобто у робочий час учні та вчителі, а також медичні працівники займалися фізичною працею [11].

У №34 за 7 травня 1997 року розміщена рубрика «Вітаємо зі святом Перемоги» [7]. Рубрика розміщена на 1/3 сторінки газети, обведена в рамку жирною штриховою лінією, вітання між собою розділені орнаментом. Усього в рубриці представлено одинадцять вітань від правління та профкому колективних сільськогосподарських підприємств сіл: Черепашенець, Глинська, Лемішівки, Комунарівки, Байківки, Павлівки, Хомутинець, Радівки, Нападівки та Старого Пикова. У газеті «Прапор Перемоги» ми простежуємо, що починаючи з 1992 р. до святкування свята Перемоги місцеві чиновники обов'язко вітали ветеранів та мешканців міста зі святом. Наприклад стаття «Подарунок ветеранам» знаходиться в центрі сторінки та взята в рамку для привернення уваги читачів [42]. Стаття без авторства. У статті розповідається, що депутат обласної ради Василь Кіндратович Поліщук подарував районній раді інвалідів війни і Збройних Сил та районній раді ветеранів війни автомобіль ВА3-2105. У статті голова районної ради інвалідів війни та Збройних Сил Олексій Серов розповідає для чого потрібен автомобіль для ветеранської організації та дуже емоційно дякує за подарунок «Василь Кіндратович, вкотре підтвердив своє високе звання депутата і показав, що проблеми ветеранів для нього близькі. Спасибі йому» [25]. Також привертає увагу фото М. Самборського на якому голова районної ради інвалідів війни і Збройних Сил Олексій Серов та голова Районної Ради ветеранів війни і праці Володимир Казмірук біля нового автомобіля. На фото чоловіки усміхнені з квітами в руках біля подарованого автомобіля.

26 жовтня 2002 р. голова районної ради В. Житовоз та голова райдержадміністрації Ю. Браніцький вітали калинівчан зі святом «58 річниці з дня визволення України від фашистських загарбників» стаття розміщена на першій сторінці газети в лівому верхньому куті і обведена в рамку для підвищення уваги читачів [8]. У статті згадуються такі словосполучення «фашистські загарбники», «німецько-фашистські окупанти», «фашисти». Стаття розпочинається з історичної довідки, далі йдеться про фронтовиків як «обереги моральності суспільства та його громадянською совістю»,

чиновники закликають єднатися калинівчан «різних поглядів і політичних переконань до спільних дій в ім'я процвітання нашого краю та забезпечення гідного життя нашим батькам і ветеранам – визволителям» [8].

Рубрика «З святом Перемоги» №35 від 8 травня 1999 року розміщена майже на всій сторінці газети Прапор Перемоги. Вітання розміщені у два з половиною стопці, які по вертикалі розділені орнаментом, а по горизонталі трьома зірочками. Ветеранів війни і праці вітає правління та профком колективного сільськогосподарського підприємства сіл: Черепашенець, Радівки, Глинська, Лемішівки, Байківки, Старого Пикова, Райок, Павлівки, Мончинець, а також виконкоми сільських рад Чернятина, Черепашинець, Пикова, Шепіївки.

У газеті № 19 від 13 березня 1999 року на першій сторінці розміщена рубрика «14 березня – 55-а річниця визволення м. Калинівки від німецько-фашистських загарбників». Рубрика займає половину сторінки газети і обведена в рамку суцільною жирною лінією в ній є три вітання, які розділяє орнамент. Перше вітання від голови райдержадміністрації А. Бондарчука та голови районної ради І. Кугая, в якому чиновники називають десяткох земляків-фронтовиків, захисників Калинівщини, якими гордяться. Прізвище, ім'я, по-батькові воїнів розміщені в стовпчик, кожен з нового рядка. Також чиновники зазначають «ви гідні кращого життя, повного достатку і щасливого довголіття. Найшвидше вирішення проблем соціального захисту усіх жителів району і мають зараз за мету районна державна адміністрація і районна рада» [9]. Друге вітання від інженерно-саперної бригади в/ч А-3817 Вінницької Червонопрапорного ордена Богдана Хмельницького (м. Самбір Львівської області), які «визволяли районний центр та села району від німецько – фашистських окупантів». Ветерани у вітанні згадують, як саме завдяки ним було визволено Калинівський район, а також доброзичливих та турботливих мешканців району, яким вони бажають «спішно та якісно провести весняну посівну кампанію і добитись високих врожаїв усіх сільськогосподарських культур та успіхів в розвитку тваринництва» [9]. Третє

вітання від Марії та Дмитра Матрофанових ветеранів 32 винищувального авіаційного ордену Олександра Невського полку 256 Київської авіа дивізії. Ветерани згадують, як саме брали участь у визволенні Калинівки та скільки товаришів загинули у боях за Калинівку. У трьох вітаннях згадується вирази «німецько-фашистські загарбники», «німецько-фашистські війська», «воїни-визволителі», «священний для нас день».

Свята Перемоги у № 16 газети від 8 травня 2008 року подається стаття «Політики згадують подвиг батьків та дідів», в якій впливові політики 2008 року, а саме президент Віктор Ющенко, голова Верховної Ради Володимир Литвин та міністр внутрішніх справ Юрій Луценко розповідають про своїх родичів. Стаття займає 1/5 частину розміру сторінки, фотографії до статті не додаються. Стаття запозичена з інформаційного порталу «Сьогодні». У статті зазначається «батько Віктора Ющенка брав Освенцим, родину Володимира Литвина від розстрілу врятував випадок, а діди Юрія Луценка брали Берлін» [44]. Також автор статті показує особливість свята Перемоги «батько мого батька – дід Іван – завжди на День Перемоги говорив: це – єдине свято, у якого є точна дата, точна ціна й точно результат – розповідає Юрій Луценко» [44]. Варто зазначити що серед науковців істориків триває дискусія, коли відзначати свято: 8 травня – до підписання капітуляції Німеччини, 9 травня – дня Перемоги в Радянському Союзі, чи 2 вересня до повного припинення бойових дій Другої світової війни.

У № 25 від 6 травня 2016 року на першій сторінці розміщене вітання від голови райдержадміністрації Володимира Гаврилюка та голови районної ради Василя Поліщука, міського голови Анатолія Шамолюка, народного депутата України Петра Юрчишина та депутата обласної Ради Миколи Юрчишина, ради сільгоспвиробників, управління агропромислового розвитку. Вітання займають половину першої сторінки газети, вітання розділяють фони кольорів білого та блакитного. У вітанні від міського голови Анатолія Шамолюка згадується вираз «у страшному поєднанні з фашистськими загарбниками». У вітанні народного депутата України Петра Юрчишина та депутата обласної ради

Миколи Юрчишина згадується «І ми віримо, що і у цій неоголошеній війні на Сході України, перемога буде за нами і наші українські герої переможці повернуться додому живими та здоровими».

Отже, вітання з святом Перемоги від адміністративних чиновників є обов'язковим. Впродовж 1992–2018 рр. голови райдержадміністрації, районної ради обов'язково вітали ветеранів війни та жителів Калинівщини з днем Перемоги. До початку 2000-х рр. голови правління колективних сільськогосподарських підприємств кожен окремо активно вітали ветеранів та мешканців Калинівського району у 1997 р. привітань було одинадцять, а після активність знижується і вже у 2016 р. в газеті є одне лише вітання від ради сільгоспвиробників. Окрім районних чиновників, активно підключаються до привітань народні депутати та депутати обласних рад особливо активно в роки виборів.

На шпальтах періодичного видання знайшли відображення меморіальних акцій з залученням учнів і студентів Калинівської громади, що відбувалися біля меморіально-монументальних об'єктів.

Газета «Прапор перемоги» повідомляє про долучення учнів шкіл до меморіальних акцій. Простежується, що до 2007 р. статті, присвячені меморіальним акціям, влаштованим учнями, були поодинокими, а вже з 2007 по 2018 рр. їхня кількість значно зростає. Порівняння випусків газети за 1992, 1999, 2014 рр. показало наступне. В номерах газети «Прапор перемоги» за 1992 р. населення не повідомлялось про будь-які меморіальні акції, за 1999 р. у рубриці «Фото факт» редакція газети інформує населення про прибирання могили загиблих воїнів учнями Уладівської школи під час літніх канікул, у 2014 р. зустрічаємо дві статті: «Герої не вмирають!» і «Розквітають маки на весні» [38; 14; 48]. У першій ідеться про висадження учнями Комунарівської школи трояндових кущів у пам'ять про загиблих Небесної сотні та воїнів Другої світової війни висадили, друга присвячена започаткуванню учнями 7 класу м. Калинівки європейської традиції вшанування учасників Другої світової війни червоним маком.

У статті «Пам'ять в серцях людей» № 34 від 8 травня 2009 р. розповідається, що у селі Комунарівка в загальноосвітній школі відкрили зал бойової слави. Стаття займає $\frac{1}{4}$ частину розміру сторінки газети до статті прикріплена фотографія, на якій зображено п'ять дітей підліткового віку біля стенду з портретами людей. Стаття має автора С. Осаволук, с. Комунарівка. Передумовою створення зали бойової слави стала діяльність «ще за радянських часів у навчальному закладі діяв пошуковий загін», який листувався з ветеранами війни. «Це листування та зібрана інформація й стали в нагоді, коли директор школи Петро Федоренко запропонував створити в школі зал бойової слави» [37]. Пошуковий загін знову продовжив свою роботу, але в іншому напрямі «школярі та вчителі працювали з архівними матеріалами, збирали свідчення очевидців» [37]. Діяльність краєзнавців відображено в стендах, які містять інформацію про « історичні події Великої вітчизняної війни тут також є портрети героїв Радянського Союзу Калинівщини, учасників війни, портрети загиблих односельчан» [37]. Також у статті повідомляється про кількість живих ветеранів Другої світової війни на момент 8 травня 2009 р. «Мотря Карпенко, Микола Бабчук та Порфир Чорний» [37].

У статті «І наче не було війни...» №33 від 13 травня 2011 р. повідомляється, що шкільний музей школи села Уладівка місцева вчителька початкових класів передала 16 листів, які були відправлені з фронту її родині. Стаття займає $\frac{1}{5}$ сторінки газети, до неї додається фотографія листа на якому зображено адресу та адресанта, а також штамп «Перевірено військовою цензурою» та номер польової пошти 53443-Б. Стаття має автора Л. Міщенко, учитель історії, с. Уладівське. У статті повідомляється « це листи рядового Шикирявого Івана Миколайовича своїй дружині Марії Василівні» [21]. Автор зауважує «на таких листах потрібно виховувати своїх дітей онуків», але що саме позитивного брати з відправлених листів з фронту не повідомляє. Л.Міщенко також описує почуття ненависті військових « бойові друзі, солдати

і офіцери над могилою Шикирявого поклялися бути безпощадними до фашистів і вигнати їх з рідної землі» [21].

У 2015 р. в рубриці пам'ять редакція газети повідомляє жителів району, що учні школи села Павлівка провели урочисту ходу з портретами загиблих родичів в роки Другої світової війни. Рубрика займає 1/5 сторінки газети також додається дві фотографії на яких зображено на передньому плані дітей молодшого шкільного віку в руках вони тримають портрети, діти одягнені у вишиванки, на задньому плані діти старшого шкільного віку з зв'язкою повітряних кульок на палиці. Розпочинається рубрика словами «Цьогоріч маками розцвіла пам'ять у душах павлічан, про тих хто подарував нам стільки років без страшного слова війна» [49]. Складається враження, що жителі села Павлівки жили сімдесят років без пам'яті про Другу світову, а тільки 2015 року пам'ять розцвіла маками, чому саме маками не повідомляється. В газеті повідомляється «центральною вулицею села учні пронесли портрети своїх відважних рідних. Вишукувавши обабіч обеліска, школярі показали кожному односельчанину: «найсвятіша вдячність за подвиг вічна пам'ять нащадків» [49].

Потрібно наголосити, що не тільки школярі, а й студенти заохочуються до меморіальних акцій присвяченій Другій світовій війні. Наприклад, у № 85 газети від 9 листопада 2005 року має місце стаття «Пісня в пам'ять про визволителів», в якій розповідається, що в Калинівському технологічному технікумі було проведено «конкурс військово-патріотичної пісні, присвячений 61-ї річниці визволення України від німецько-фашистських загарбників» [41]. Стаття займає 1/5 частину розміру сторінки газети, фотографії не додаються. Стаття має автора Л. Тесецька – викладач технікуму. Автор статті розповідає про номери студентів на конкурсі військово-патріотичної пісні «це і народні танці, і поезії про війну, і, звичайно пісні воєнних років» [41]. Викладач технікуму підводить підсумки свята «цей захід став справжнім святом єднання різних поколінь, свідченням безмежної шани до подвигу визволителів нашого народу, злету патріотичного духу молоді» [41].

Таким чином, на сторінках газети «Прапор перемоги» знайшла відображення інформація про знакові у Калинівці заходи із вшанування пам'яті про полеглих у Другій світовій війні.

3.2 Деміфологізація подій Другої світової війни на шпальтах місцевих видань

Міфологія – історично перша та єдина форма суспільної свідомості. Міф – сильний засіб навіювання, політична зброя яка здатна групувати направляти людей об'єднувати їх у різні політичні партії, рухи. Міф є специфічною формою створення й поширення інформації, яка базується на вірі, легенді, ідеологізації, телеологізації, ідеалізації. Він може виникнути і природним шляхом у колективній свідомості, і бути створеним штучно за допомогою соціальних технологій. Поєднання в ньому раціонального та ірраціонального знання, опертя міфу на суспільну психологію з усіма її вадами й сильними сторонами робить його стійким і гнучким.

Починаючи з 2007 р., в газеті порушувалася проблема міфологізації історії. В рубриці «Історія» № 13 випуску газети від 24 лютого 2007 р. подана публікація «Міф 23 лютого». В її основу покладено інтерв'ю проректора Національного університету «Острозька академія», доктора філософських наук Петра Кралука, автора брошури «23 лютого. Чи святкувати цей день?». Це інтерв'ю було записане журналістами «Експресу». Публікація займає ¼ частину розміру сторінки газети. Редакція газети «Прапор перемоги» в підзаголовку до статті наводить висновок з даного інтерв'ю «День захисника Вітчизни, не має історичного підґрунтя» [33]. Випуск № 22 від 5 травня 2017 р. містить публікацію «Кривавий слід» про 5 найбільших злочинів радянської влади в роки Другої світової війни: масові убивства заарештованих в тюрмах, приховування небезпеки для єврейського населення в перші місяці війни, підлив греблі Дніпрогесу в Запоріжжі, депортації мирного населення,

«Чорнопіджачники» [29]. Тут же розміщене звернення Інституту національної пам'яті про впорядкування могил жертв тоталітарних репресій. У № 26 за 11 травня 2018 р. представлено фрагмент книги «Війна і міф» під назвою «Коли скінчилася війна?», присвячений розвінчанню міфу про те, що війна для Радянського Союзу закінчилася 9 травня 1945 року [28]. Насправді, для СРСР Друга світова війна закінчилася 2 вересня 1945 р.

Редакція газети допускає до друку статті, які присилають прості мешканці району. Наприклад пана Ж. Кучеренка учителя Корделівської ЗОШ 1-3 ступенів, депутата районної ради. Він не одноразово публікував свої статті в районі газеті. Наприклад статті «Захисники» випуску № 14 від 22 лютого 2006 року, та « Велика Перемога» випуску №18 від 6 травня 2006 р. В статті «Захисники» присвячені дню захисника вітчизни автор героїзовано розповідає про свого діда, який загинув на фронті, потім гіперболізовано описує повоєнні роки. На завершення автор виходить з контексту і розповідає про свого батька , який 1956 р. допоміг трьом дітям вибратися з ополонки. В статті «Велика перемога» депутат районної ради дуже гіперболізовано та поетично розповідає про перебіг Другої світової війни. Наприклад, автор розповідає про три кольори свята Перемоги. «Перший колір – червоний. Крові гарячої, якою залито кожен клаптик землі. Другий колір розквітлого саду. Білопінний як прибій, як найсвітліші сні солдатыські, що ожили! Третій колір – вдовиних хусток. Якби вітром їх раптово зірвало з сивих голів матерів і дружин солдатських, закрили б вони усе небо чорними птахами горя» [6]. На наш погляд автор дуже поетично та романтично описує свято перемоги, що є неприпустимо з поєднанням з історичними фактами для запобігання міфологізації та героїзації історії Другої світової війни. Також Ж. Кучеренко учитель ЗОШ 1-3 ступенів Корделівської школи в своїй статті «Велика перемога» не розрізняє поняття «фашизм» і «нацизм». Наприклад, автор пише «Впали на мирні оселі фашистські бомби» або «Не щезне з пам'яті людської, не йде в забуття великий подвиг нашого народу – його битва, його Перемога над фашизмом» [6]. Цікаво, що в статті автор пише слово «перемога» то з

малої літери, то з великої. Автор у статті і словом не обмовився про злочини радянського керівництва, а от про те як «німецькі окупанти поводитись в Україні небачено жорстоко» Ж. Кучеренко зауважив [6].

Наприклад, у статті «Війна та міфи» випуску № 17 від 14 травня 2010 року спростовуються такі міфи як «Російський народ вирізнявся серед інших народів СРСР своїм незвичайним патріотизмом», «Советська економіка забезпечила всім необхідним, а допомога союзників становила лише 4% від потреб армії», «Під час війни існувала непорушна єдність партії, армії та народу», «Нацистські війська були розбиті червоною армією», «Советський союз жертва віроломного нападу нацистів» [6]. У статті конкретно описується міф, а далі розповідається, як «насправді» було. Проте не зазначено, хто автор цієї статті, на що посилався автор, котрий знав як насправді було. У статті не згадується жодного дослідника історії Другої світової війни.

На сторінках газети опубліковані витяги з книг. Наприклад, з книги «Війна і міф: невідома Друга світова війна», виданої Інститутом національної пам'яті [6]. До того редакція газети рекламувала цю книгу у статті «Книга, що руйнує міфи про Другу світову війну» [25]. А вже у статті «Коли скінчилася війна?» редактори опубліковують витяг з книги підписуючи статтю так: «Опублікований текст є частиною проекту «Війна і міф: невідома Друга світова війна». Також до даної статті редакція застосовує фотоматеріали, серед яких такі: «Радянська делегація на підписанні беззастережної капітуляції Німеччини 8 травня 1945 року в Берліні» та «Начальник штабу союзників в Європі американський генерал лейтенант Беделл Сміт підписує акт капітуляції Німеччини в Реймсі 7 травня 1945 року». В статті так само, як і в книзі візуально досить зручно поданий матеріал, що може зацікавити читача, бо описується суть міфу, факти спростування стисло та факти докладніше. Дана стаття розміщена на ½ частині розміру сторінки.

У статті «Ціна більша за Перемогу» у газеті №23 від 15 червня 2010 р., населення Калинівського району інформується чому Радянський Союз потребував допомоги в перші роки Другої світової війни та від кого він її

отримував. Публікація займає $\frac{1}{4}$ частину розміру сторінки газети, фотографії до статті не додаються. Стаття автора не має. У вступі до основної частини статті автор зазначає «в Україну повертається одне з найбільш шанованих свят Радянського Союзу. Схоже, разом з СРСР, Велика Вітчизняна об'єднує», проте автор не зазначає, кого свято об'єднує народи радянського союзу чи населення України. Автор наголошує «нерозумно і не чесно було б заперечувати роль Червоної армії у перемозі над нацизмом», але автор у статті не згадує партизанського руху та воїнів Української Повстанської Армії, що є не коректно віддавати всю славу Червоній армії [62]. Автор в основній частині статті наголошує на втратах населення українців, білорусів та росіян, а також про таємні торгові договори Радянського союзу з Німеччиною та військову допомогу Сполучених Штатів Америки без якої Червоній армії не вдалося швидко закінчити війну.

На сторінках газети «Прапор перемоги» знайшла відображення тема Руху Опору в роки Другої світової війни. Адже доволі довго залишалося дискусійним питання про те, кого слід вважати членами руху Опору. Радянські, деякі українські та російські історики відмовлялися вважати ОУН та УПА учасниками антинацистської боротьби, звинувачуючи їх в пасивності у веденні антинімецької боротьби, певних контактах і домовленостях з окупантами. Оскільки протинімецький напрямок не був для ОУН і УПА головним, то на початку окупації вони були налаштовані на співпрацю з німцями. Проте гітлерівська окупаційна політика, ігноруючи національні прагнення українців і переслідуючи самостійників, підштовхнула їх у лави антифашистського Опору. Відповідно до пріоритетів у боротьбі, визначався її характер: спершу національно-визвольний, потім — антифашистський. Отже, складовими антинацистського Руху Опору слід вважати як радянські, так і українські підпільно-партизанські формування, що ставили за мету звільнення своїх країн від німецько-нацистської окупації [50, с. 178].

З огляду на вищесказане використання терміну «рух Опору» вимагає чіткого розмежування тих, хто вів антифашистську боротьбу на Українських

землях у складі радянських підпільно-партизанських формувань, формувань ОУН і УПА та загонів Т. Бульби-Боровця. Для перших варто використовувати термін «радянський рух Опору», для других — «український (національний) рух Опору».

Хоча більше половини учасників радянських партизансько-підпільних формувань України склали етнічні українці, їх об'єднувало, в першу чергу, почуття причетності до СРСР, усвідомлення себе як «радянських людей», і тільки потім як українців. У більшості своїй в поняття «українець» і «Україна» вони, скоріше, вкладали територіальний, ніж національний зміст. Україну представники цього руху розглядали не інакше, як складову Радянського Союзу. В своїй боротьбі проти окупантів радянські підпільники і партизани пріоритетним вважали захист інтересів СРСР, а не України, або, принаймні, інтереси українського народу були для них невід'ємні від інтересів Радянської держави. Причому, таке визначення априорі не несе в собі негативної оцінки українців, що виступали на боці Москви. Твердження про те, що українці, які брали участь у радянському русі Опору, мали лояльність до української державності в рамках СРСР, теж не виглядає переконливим. Адже реального наповнення ця «державність» ніколи не мала, натомість сталінський режим виявляв надзвичайну ворожість до будь-яких проявів українського патріотизму[50, с.178-180].

Певний внесок у очищення від міфів Руху Опору здійснила і газета «Прапор перемоги». Кожного року простежується, що до дня партизанської слави, який святкують 22 вересня, виходить до друку декілька статей присвячені партизанам, які вели підпільну боротьбу в Калинівському районі. У номері 38 газети за 14 вересня 2005 р. представлена рубрика до Дня партизанської слави. В рубриці представлені три статті: «Безкровна операція», «Розповіді про партизанів», «Боротьба народних месників» [4; 5]. В основу першої статті взято оповідання мешканця села Павлівки Григорія Юхомовича Гуменчука, який був учасником партизанського руху. Стаття займає ¼ сторінка газети. Також є фото без підпису на якому зображено чоловіка

поважного віку на піджаку якого багато орденів та медалей, навколо нього четверо дітей [4]. У другій статті «Боротьба народних месників» взято витяг з книги С. Гальчака «Визволення Вінничини». У витягу з книги розповідається, що чисельність підпільників на момент створення партизанського загону була не великою всього двадцять п'ять осіб, а на початок 1944 р. чисельність партизанів значно зросла до 800 осіб. Також розповідається, в якій місцевості Калинівського району діяли партизани, зазначається про погано озброєність та забезпеченість боєприпасами партизанський загін імені В. І. Леніна. В статті є відомості про не злагодженість керівництва « Оскільки значна частина партизанів з'єднання ім. В. І. Леніна була погано озброєна та забезпечена боєприпасами, його командування при наближенні фронту до Вінниці прийняла рішення повести загони на зустріч Червоній армії, щоб потім влитися в її ряди. Вінницький підпільний обком КП(б)У, що мав великі повноваження щодо керівництва підпільною партизанською боротьбою в регіоні, не погодився з ним. Він поставив перед з'єднанням В. І. Леніна завдання діяти разом із партизанами Я. Ш. Мельника і виступити в рейд по території області. В свою чергу І. С. Мичковський та Д. Д. Садовник (Васильєв) не погодилися із рішенням обкому партії, через що 5 січня 1944 року були відсторонені від командування» [5]. В двох статтях згадуються такі словосполучення «боротьба з фашистами», «відважні народні месники».

Редакція газети «Прапор Перемоги» на сторінках газети розповідає також про воїнів української повстанської армії та про Організацію українських націоналістів. В № 77 від 17 жовтня 2007 року в рубриці «Про це говорять» розташована стаття «Історія без подвійних стандартів». Стаття займає 1/5 сторінки газети, прикріплена фотографія не великого розміру на якій зображено натовп людей поважного віку у формі української повстанської армії. Стаття має підпис «Українська правда». У вступі, який надрукований жирним шрифтом повідомляється «волею випадку 65-річчя створення української Повстанської Армії співпало з формування майбутньої коаліції. Є невелика надія, що нова парламентська більшість нарешті зможе

вирішити наболіле питання про визнання воїнів УПА і при цьому не збільшать розкол між Сходом та Заходом» [22]. Чому редакція вирішила прирівняти дві абсолютно різні на наш погляд події це шістдесят п'яту річницю створення Української Повстанської Армії та створення парламентської коаліції в Україні 2007 року є декілька причин. Перша причина це політика пам'яті, яка була в Україні в 2007 році. Автор ще не створену парламентську коаліцію ідеалізує, протиставляючи що до 2007 року жодна парламентська не змогла прийняти закон про визнання воїнів Української Повстанської Армії, то після 2007 року має надію, що закон буде прийнятий. Друга причина автори статті наголошують про абсолютні різні пам'яті людей, які в роки Другої світової війни боролися за різне майбутнє України одні за незалежну, другі за радянську.

На початку статті автор розповідає про колаж з двох знімків, які попалися йому на очі рік тому (колаж до статті не прикріплений) «ветеран УПА з портретом Бандери в руках, ветеран Червоної армії з портретом Сталіна», далі автор змальовує парадокс, як жителі однієї країни, можливо, рідні брати воювали за одну країну але з різними політичними переконаннями [22]. Автор намагається показати схожість ветеранів УПА та РСЧА «якщо мова заходить про насилля і вбивства на Волині в 1943 р. і в Східній Пруссії 1945 р. Реакція жителів Москви і Львова, Донецька і Тернополя абсолютно ідентична», автор у статті звертає увагу на історію державотворення України, але порівнює столицю Російської Федерації Москву та українське місто Львів[22]. Автор закликає нових членів парламентської коаліції прийняти закон про зрівняння бійців різних армій, які боролися за Україну в період Другої світової війни «герої та кати були в обох арміях, не можна оцінювати діяльність УПА за одними критеріями, а Червоної армії за іншими. Тим більше, що зараз ветерани РСЧА і УПА є літніми людьми, які однаково потребують підтримки і турботи держави». Червоною ниткою протягом усієї статті проходить тема «розколу між Заходом і Сходом». Публікація, яка мала на меті показати схожість в боротьбі за Україну бійців Української

Повстанської Армії та Робітничо-Селянської Червоної Армії, на нашу думку, навпаки наголошуються про відмінність історичної пам'яті мешканців України.

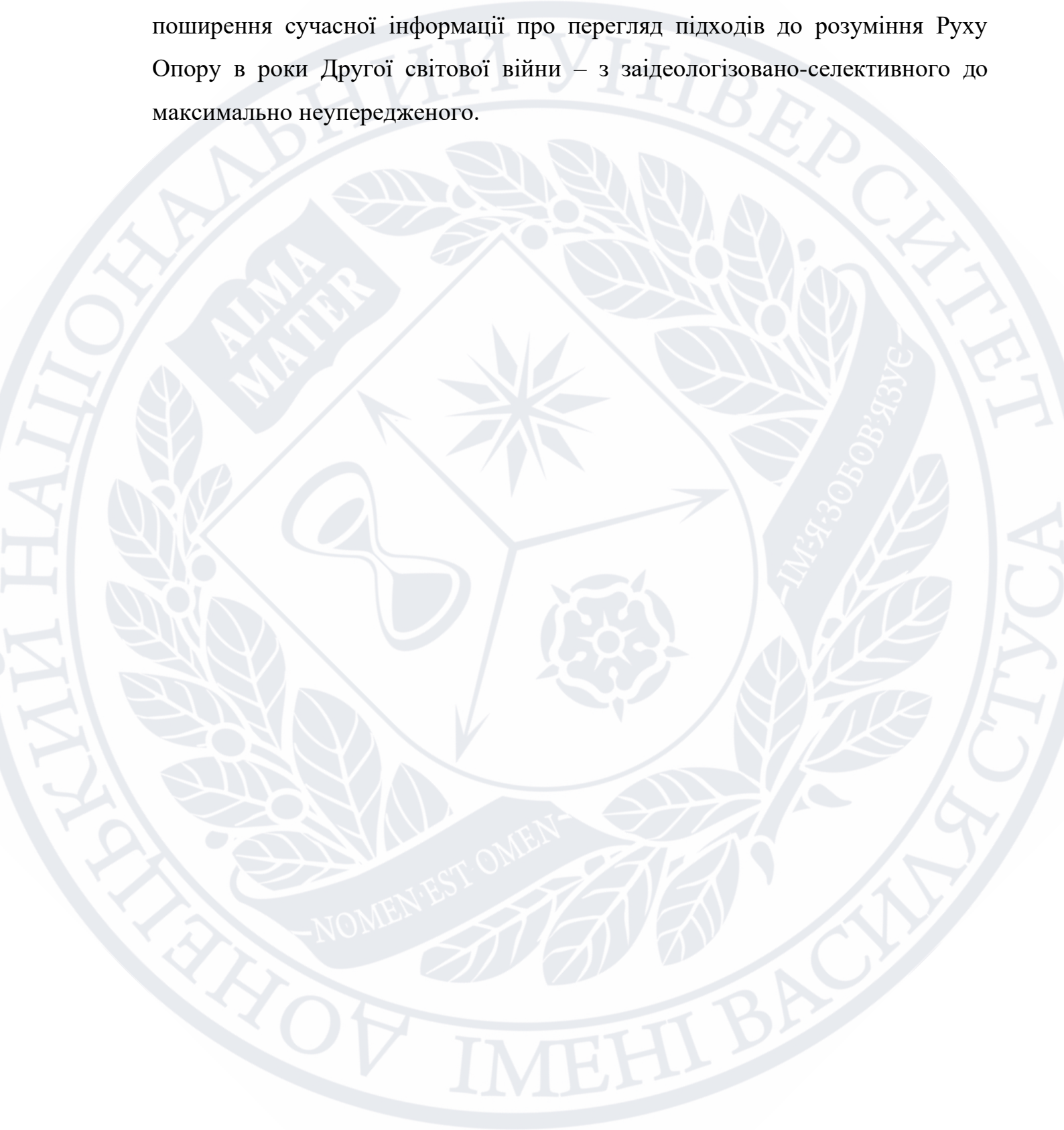
У номері 73 від 23 вересня 2008 року в рубриці пам'ять представлена стаття «Маленький «Бабин Яр на Пиківській землі». Стаття займає ¼ частину розміру сторінки також представлено дві фотографії. Перша фотографія відображує монумент на якому багато поминальних вінків та квітів, на другій фотографії зображено натовп людей поважного віку. Стаття має автора С. Осаволук с.Новий Пиків. У вступі до основної частини статті автор намагається показати всю жорстокість знищення людей за національною ознакою «три дні земля здригалася від передсмертних судом розстріляних і кров просочувалась через товстий шар ґрунту» [32]. В основній частині автор розповідає про страшну подію в Калинівському районі «тридцятого травня 1942 року більше тисячі пиківських євреїв були по звірячому знищені фашистами» [32]. Додається інтерв'ю депутата районної ради Наума Щерба, який зазначає «до останньої хвилини люди не знали, куди їх ведуть, думали, що в Уладівку (село в Калинівському районі) в гетто. І лише коли повернули до кладовища – усі здогадалися про свою страшну участь»[32]. Автор далі розповідає про громадську роботу депутата «доля загиблих людей не залишилася байдужою для депутата районної ради. За його ініціативи встановлено пам'ятник розстріляним» [32]. Інформується населення про фінансування встановлення пам'ятника дуже детально «десять тисяч гривень на будівництво пам'ятника виділила районна рада, ще п'ять тисяч вислали з Ізраїлю родичі розстріляних, півтори тисячі надала сільська рада, п'ять тисяч єврейська община» [32]. Також повідомляється, що трагедія єврейського народу не залишилася поза увагою українців « довгі десятиліття за могилою своїх односельчан доглядала родина Галини Баланди, яка продовжила добру справу своїх батьків. А тепер її діти приходять щороку на могилу, щоб навести лад» [32]. Присутніми на мітингу реквієму були місцеві чиновники голова районної ради Анатолій Нагребецький, голова райдержадміністрації

Олександр Мідяний, заступник голови райдержадміністрації Олександр Дудник, депутат районної ради Наум Щерб, сільський голова Федір Козак. У висновках автор статті переходить на художній виклад матеріалу, щоб штучно викликати почуття жалю в читача «і гіркі сльози безневинно вбитих падали на землю важкими краплями дощу – в день мітингу-реквієму йшов дощ, – здавалося, що то плакали маленькі діти, яким так не судилося стати дорослими, то був відчай матерів, які вели на смерть своїх дітей, то плакав весь народ, який намагалися знищити фашисти» [32]. У статті вживаються такі словосполучення «знищенні фашистами», «фашистські табори», «фашисти».

Таким чином, редакція газети «Прапор перемоги» намагається розвінчувати історичні міфи про Другу світову війну на шпальтах видання. Порушуються такі важливі питання як геноцид єврейського населення, української повстанської армії та організації українських націоналістів, а також партизанського руху в Калинівському районі. Переважна більшість статей про міфологізацію становлять запозичені статті з інших більш авторитетних видань, наприклад інтернет – видання «Українська правда», або витяги з науково-популярних книг.

Отже, від початку Незалежності України зростає кількість меморіальних акцій, присвячених Другій світовій війні. Створення нових пам'ятників воїнам Другої світової війни, реставрація пам'ятників, мітинги-реквієми, перепоховання воїнів Другої світової війни, урочисті паради кількість подібних заходів в Калинівському районі зростає з кожним роком. Простежується, що обов'язковими учасниками всіх меморіальних акцій є учні загальноосвітніх шкіл, а також студентів. Також зростала зацікавленість учителів для проведення не тільки парадів Перемоги, а й різноманітних меморіальних акцій з залучення своїх вихованців. Єдине місцеве друковане періодичне видання, що висвітлює життя Калинівської та Іванівської громад, газета «Прапор перемоги», яка налічує 92 роки, виступає виразником політики пам'яті. Вона і відображає важливі сенси громадськості, і впливає на них зі свого боку та власними ресурсами. Перегляд шпальтів видання засвідчило

активну участь у реалізації державної політики пам'яті, що зокрема проявилось в деміфологізації подій Другої світової війни. Особливо цінним є поширення сучасної інформації про перегляд підходів до розуміння Руху Опору в роки Другої світової війни – з заідеологізовано-селективного до максимально неупередженого.

РОЗДІЛ 4

ЗМІНА МІСЬКОЇ ТОПОНІМІКИ ПІД ВПЛИВОМ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ

4.1 Процес декомунізації у Калинівці

Символічний простір міста залежить від багатьох факторів, проте у розрізі політики пам'яті одним із центральних питань постає можливість використовувати політичні та комеморативні інструменти для впливу на формування національної ідентичності. Меморіальні об'єкти, вписані у простір міста, транслиують певні історичні та пам'яттєві наративи які у свою чергу є відзеркаленням історичної політики. О. Гриценко стверджує, що простір має здатність просувати містянам певні цінності, візії минулого та елементи ідеології. Варто зауважити, що в межах вивчення топонімів та пам'ятників предмет уваги фокусується довкола того, як владні інститути впроваджують відповідну політику, та на тому, що саме, які цінності, історичні наративи репрезентуються шляхом називання вулиць чи прийняття рішень про збереження або демонтаж пам'ятника. Такі дії безпосередньо примушують перетинатися політику пам'яті з урбаністичною політикою [13, с.82].

Протягом понад вісім років триває військова агресія Російської Федерації проти суверенної України. Вже стало очевидним, що йдеться не лише про фізичний напад, а про зіткнення світоглядів, серед маркерів якого – і меморіальний простір, складовою якого є пам'ятники. Це масштабне протистояння демократичної України авторитарній росії не могло не відобразитись у меморіальному просторі населених пунктів. Зміни спостерігаються і у важливій складовій – меморіальному сегменті. Доречно послатися на П. Конертонна, який відзначив, що «наше сприйняття теперішнього великою мірою залежить від нашого знання про минуле». А образи з минулого зазвичай легітимізують соціальний лад сучасного та

передаються наступним генераціям за допомогою ритуальних дійств [51, с.138].

Після 2014 року активізувалися не лише громадські «агенти змін». Робилися конкретні зусилля з реформування окремих напрямків державної культурної політики – законодавства, інституцій, механізмів фінансування тощо. Ці зусилля впливали із загострення проблем політичного, економічного та культурного характеру, що їх політичні еліти намагалися вирішити, зокрема, засобами культурної та інформаційної політики [15, с. 206].

Процес переосмислення спадщини комуністичного режиму та вилучення елементів комуністичної ідеології з символічного простору України розпочався задовго до Революції Гідності, однак набув системності після ухвалення у травні 2015 р. Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» [18]. Він увійшов до так званого «декомунізаційного пакету», всі закони якого були ухвалені і підписані Президентом України одночасно 15 травня 2015 року. Закон засуджує комуністичний та націонал-соціалістичний режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму. Ще один важливий закон – «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті» – борцями за незалежність України у ХХ ст. визнає осіб, які «брали участь у всіх формах політичної, збройної та іншої колективної чи індивідуальної боротьби за незалежність України у ХХ столітті у складі таких органів влади, організацій, структур та формувань». Принципове положення щодо меморіального простору фіксує стаття 5, присвячена відновленню, збереженню та вшануванню національної пам'яті про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ ст. Передусім, наголошено на обов'язку Держави забезпечувати всебічне вивчення історії про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ ст. В Україні вживаються заходи, спрямовані на підвищення поінформованості суспільства

та привернення уваги громадськості до історії боротьби та борців за незалежність України у ХХ ст. Держава сприяє увічненню їх пам'яті шляхом пошуку, обліку, впорядкування та збереження місць їх поховання, створення меморіальних комплексів та поховань, спорудження та відновлення пам'ятників, пам'ятних знаків, увічнення імен борців та формувань у назвах об'єктів топоніміки населених пунктів. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті [18].

У Калинівській об'єднаній територіальній громаді процес декомунізації розпочався у 2014 р. На центральній площі міста 21 лютого 2014 р. о 10-й ранку розпочався мітинг, де обговорювали події Революції Гідності. Голова міської організації ВО "Свобода" Констянтин Васюк закликав демонтувати пам'ятник. На той час Калинівська міська рада уже ухвалила рішення про демонтаж пам'ятника, але воно передбачало проведення громадських слухань. Громадський активіст Андрій Поліщук піднявся по драбині на постамент, закинув зашморг на шию Леніну, а за інший кінець мотузки вхопилися з десяток чоловіків. Через кілька хвилин металевий пам'ятник Леніну уже лежав на землі. Далі в хід пішов молот і перфоратор, за допомогою яких вдалося відбити ідолові голову. Через кілька годин пам'ятник з площі забрали працівники комунального підприємства "Благоустрій". Варто зазначити, що з Калинівки тоді розпочався "ленінопад" по всій Вінницькій області. Після того пам'ятники Леніну повалили у Тульчині, Немирові, Шаргороді, Гайсині, Літині, Тростянці, Козятині, Хмільнику та у селах Калинівського району [46].

Робоча група з питань заборони використання комуністичної та націонал-соціалістичної (нацистської) символіки на території Калинівської об'єднаної територіальної громади при Калинівській міській Раді мала визначити перелік вулиць, провулків, які підлягають перейменуванню, розробити пропозиції щодо зміни відповідних міських топонімів.

Громадські слухання з питання перейменування вулиць, провулків міста Калинівка селища Рівнинне, сіл Прилуцьке, Дружелюбівка були проведені у лютому 2016 р. Як повідомляє інтернет видання "vlasno.info" громадські

слухання проводилися поспіхом, не надто організовано не всі були пропозиції були прийнятті до уваги. Найбільша дискусія розгорнулася довкола перейменування вулиці Возз'єднання: молодь за перейменування на вулицю Василя Стуса, люди поважного віку - виступили проти. Учасник громадських слухань Роман Ткачук повідомив виданню "vlasno.info": коли запитали "Ви хоч знаєте, хто такий Василь Стус?", то нам відповіли: "Мені все-одно. У мене мати жила на Возз'єднання і померла, і я хочу померти саме на вулиці Возз'єднання". Думки молоді теж розійшлися, адже одні вважали перейменування доцільним, а інші не на часі. Володимир Антонюк повідомив, що на його погляд не було сенсу міняти обгортку, коли начинка залишалася незмінною. Калинівчанка Лілія Вітюк навпаки, підтримала процес декомунізації: "Перейменування - це річ не першочергова, але необхідна. До того ж, приємно звучить "я живу на Сонячній вулиці" [23].

На шостій (позачерговій) сесії міської ради сьомого скликання 18 лютого 2016 р. було прийнято рішення № 28 «Про перейменування вулиць, провулків міста Калинівка та населених пунктів селища Рівнинне, села Прилуцьке, села Дружелюбівка» [47].

У підсумку у Калинівській об'єднаній територіальній громаді тридцять вулиць і чотири провулки отримали нові назви. В місті Калинівка перейменовано двадцять дві вулиці та три провулка. Найбільше отримали нові назви вулиці присвячені діячам української культури та назви нейтрального смислового навантаження. Перейменуванням лише однієї вулиці Комуністичної віддали шану полеглому воїнові, який загинув в Антитерористичній операції В'ячеслава Катрича. Варто відзначити, що під час проведення декомунізації в місті Калинівка вулиця Карла Маркса отримала нову назву – Василя Порика, присвячену учаснику Руху Опору у Франції в роки Другої світової війни, герою Радянського Союзу, який родом з Вінничини. У селі Дружелюбівка переважна більшість нових назв мають нейтральний статус, пов'язаний з географічними особливостями, а у селі Рівнинне нові назви вулиць присвятили діячам української культури.

Завдяки вже здійсненим і ще не завершеним перейменуванням суттєво зменшилася комуністична ідеологічна завантаженість символічного простору Калинівки та прилеглих сіл. Враховуючи, що у символічному просторі міста значну частину становлять топоніми, пам'ятники, меморіальні дошки, можна сказати, що розпочата у 2015 р. декомунізація здійснила суттєву його світоглядну переорієнтацію. Останнє було спрямоване на витіснення радянських наративів і символіки, особливо у розрізі військово-політичних топонімів. Серед нових пропозицій переважають вшанування активних діячів побудови Української державності. Суть сучасного у контексті формування простору пам'яті полягає, по-перше, в уявленні про своє майбутнє, яке громада прагне мати, по-друге, що, масі необхідно отримати з минулого аби підготувати це майбутнє.

Отже, дане дослідження дає змогу простежити процес створення та використання символічного простору для утвердження держаної ідеології в Калинівській об'єднаній територіальній громаді. На основі історичного та структурного підходів у дослідженні простежено створення і заміну топонімів невеликої територіальної громади. Досить важливим фактором є те, що зміна топонімів характеризується побудовою нової державницької ідеології.

4.2 Початок дерусифікації меморіального простору міста

Згідно із законом України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімів» терени України мають звільнити від маркерів «руського мира» - російську імперську політику визнали злочинною та засуджують, пропаганда цієї політики та її символіки забороняється. Стаття 4 цього закону містить заборону пропаганди російської імперської політики. «Пропаганда російської імперської політики та її символіки забороняється» [18]. Також закон пояснює, що таке символіка російської імперської політики. Це - символіка, що включає, зокрема «будь-

яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів Російського царства (Московського царства), Російської імперії, Російської республіки, Російської держави, Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки, Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки, Союзу Радянських Соціалістичних Республік, Російської Федерації»[18]. Згідно із законом «у разі якщо пам'ятник, пам'ятний знак містить окремий елемент, що символізує російську імперську політику... такий елемент демонтується (вилучається) з публічного простору» [18].

29 травня 2023 р., ще до введення в дію закону працівники комунальної служби міста Калинівки прибрали із пам'ятника, присвяченому подіям Другої світової війни, п'ятикутну зірку - замість неї приладнали зображення Державного герба України [56].

На 44-й позачерговій сесії 22 листопада 2023 р. Калинівської міської ради депутати одноголосно підтримали рішення про перейменування вулиць і провулків в населених пунктах Калинівської міської територіальної громади. Згідно із цим рішенням у населених пунктах громади змінили 129 топонімів, які мали російські та радянські назви. Відтепер ці вулиці носитимуть ім'я діячів вітчизняної історії, культури та науки, українського визвольного руху, борців за українську державність, сучасних Героїв, які віддали життя за цілісність та незалежність України. У нових назвах вулиць увіковічили пам'ять загиблих Героїв Калинівської громади: Костянтина Васюка, Олександра Глушка, Олексія Кобилянського, Василя Мазура, Сергія Перегончука, Івана Левчука, Володимира Даровського, Дениса Поліщука, Андрія Бондаря, Юрія Пилипчука, Олександра Штиха, Сергія Сторожука, Сергія Байдалюка, Сергія Кота, Михайла Зайцева, Віталія Драчука, Дениса Поліщука, Василя Глушка, Юрія Шклярука.

Перейменування вулиць у Калинівській громаді відбулося згідно із вимогами чинного законодавства й процедура тривала з 1 вересня 2022 р., коли рішенням виконавчого комітету Калинівської міської ради було прийняте рішення «Про проведення громадського обговорення щодо пропозицій

перейменування вулиць та провулків Калинівської міської територіальної громади». Тоді ж була створена робоча група з перейменування вулиць, до складу якої увійшли працівники міської ради, депутати міської ради, представники освіти та громадські діячі.

Пропозиції щодо нових назв вулиць і провулків, які надходили від жителів громади та членів робочої групи були винесені на громадські обговорення, які тривали впродовж 60 діб. За цей час до міської ради надійшло 26 пропозицій від мешканців громади, кожна із яких була розглянута робочою групою. Вирішальне слово було за депутатами Калинівської міської ради, які 22 листопада на сесії міської ради одноголосно проголосували за перейменування вулиць і провулків в населених пунктах Калинівської міської територіальної громади [57].

Завдяки пропозиціям спеціальної комісії, громадських активістів і сільських громад частину вулиць перейменували на честь загиблих українських героїв, які боронили Україну, зокрема в лавах 14 бригади оперативного призначення "Червона Калина", яка дислокується у місті Калинівка. У Калинівці вулиця Тімірязєва носитиме ім'я героя бригади солдата Володимира Даровського. Солдат Володимир Даровський захищав Україну під час боїв у Волновасі Донецької області. Протягом довгого часу в складі зведеної групи вів оборонні бої, не даючи змогу російським військам прорвати лінію оборони. Загинув 20 березня, коли російські окупанти відкрили нищівний вогонь із мінометів по українським позиціям.

Вулицю та провулок імені Некрасова перейменовано на честь капітана Сергія Перегончука. Капітан Сергій Перегончук став на захист України в 2014 році, брав участь у АТО/ООС. У 2022 р. став командиром взводу у 14 бригаді оперативного призначення "Червона Калина". Загинув 26 лютого 2023 р. у боях за село Спирне на Донеччині внаслідок артилерійського обстрілу. Герою було 45 років.

Колишню вулицю Піонерську названо на честь старшого лейтенанта Олександра Глушка. Старший лейтенант Олександр Глушко у 2017 р. вступив

до лав Національної академії НГУ. Після закінчення навчання проходив службу у військовій частині 3028 у Калинівці. Загинув героєм у жорстоких боях за рідну землю 11 червня 2022 р. внаслідок артобстрілу у Сєвєродонецьку Луганської області.

У селі Загребельня вулицю Гагаріна перейменували на честь молодшого сержанта Андрія Бондара. Старший солдат Андрій Бондар почав службу в Національній гвардії України в 2016 р. Підписав контракт і служив у бригаді "Червона Калина". Загинув 28 червня поблизу Лисичанська внаслідок артилерійського обстрілу російських загарбників.

Також у Калинівці тепер буде вулиця Героїв Національної гвардії України, яка раніше носила ім'я Степана Разіна [57].

У загальнодоступній facebook групі «Підслухано Калинівка» 24 листопада 2023 р. з'явилася публікація, яка інформує мешканців громади про перейменування вулиць згідно введенням в дію закону про деколонізацію. Публікація активно обговорювалася мешканцями громади має 340 коментарів. Переважна більшість коментарів невдоволених мешканців. Наприклад, Вика Ткачук пише «Абсолютно безглузда діяльність», Буянови Леся та Павло коментують «Хіба це на часі дуже горить, чи важливіших справ немає, в країні війна.», а також Галина Житовоз коментує: «А що в Калинівці та Калинівському районі не має що робити??? А чому не склали список депутатів, які повинні йти на передову, а взялися за перейменування, це хто там такий зачинщик?». Опрацювання коментарів даної публікації дає змогу простежити настрої мешканців міста щодо змінення топоніміки. Люди, які коментували публікацію, або зовсім не підтримують закон про деколонізацію, або не погоджуються з новою назвою, а пропонують іншу[60].

Отже, під впливом Революції Гідності у місті Калинівка розгорнувся процес декомунізації/деколонізації. Зміна пам'яткових наративів, що назріла від моменту постання незалежної України, розпочалася лише внаслідок драматичних подій Революції Гідності. Негативна реакція частини пересічних мешканців на перейменування вулиць міста зумовлена нерозумінням

важливості цього процесу для майбутнього, а також неприйняттям нового, що створює певний повсякденний дискомфорт. Наявність таких міркувань актуалізує необхідність просвітницької роботи.

ВИСНОВКИ

Останнім часом у суспільстві значно актуалізувалися проблеми, пов'язані з історичною пам'яттю, з меморіальним простором держави, представленим широкою палітрою різних пам'яток. Різні аспекти – від руйнації і нищення пам'яток, зняття з постаментів пам'ятників діячам тоталітарної доби, будівництва хмарочосів у заповідних зонах до спорудження пам'ятників борцям за незалежну Україну – стали предметом широкого обговорення в суспільстві. В умовах становлення державності України, коли одним з найважливіших завдань є виховання патріотизму, значення історико-культурної спадщини важко переоцінити. Відродження та збереження пам'ятних місць, створення музеїв і заповідників, відкриття меморіалів пам'яті – свідчення виваженої та осмисленої політики держави щодо формування історичної пам'яті українського народу. З метою прискорення процесу розбудови української політичної нації необхідно об'єднати зусилля державних інституцій і громадських організацій на належне вшанування визначних історичних подій і постатей, народних традицій, суспільного консенсусу навколо знакових подій і постатей. публічну демонстрацію державою, політичними силами, національною елітою поваги до історії, прагнення відновити історичну пам'ять. Концептуальні підходи щодо дослідження пам'яток періоду Другої світової війни, які у багатьох випадках є чи не єдиним свідком воєнної доби, джерелом пізнання для сучасного покоління, потребують певної корекції. Лише за умови зваженого і об'єктивного підходу до висвітлення всіх подій і відображення їх у пам'ятках матеріальної культури, висвітлення всього спектру проблем воєнного часу, можна показати не тільки велич духу і звитягу народу, а й неймовірно складні соціально-політичні процеси і колізії, що визначили його шлях на майбутнє.

Воєнна історія, зафіксована у численних пам'ятках, набуває особливого значення у наш час, коли Україна розбудовує свою державність, одним із атрибутів якої є власні Збройні Сили. Збереження пам'яті про війну полягає не

лише у пошуку пам'яток, упорядкуванні могил загиблих і встановленні пам'ятників, а у вихованні молоді, науковому переосмисленні подій, широкому інформуванні суспільства про воєнні події і їх наслідки. Спільними зусиллями держави, громадських організацій і фахівців можна відновити історичну правду про Першу і Другу світові війни та зберегти їх у пам'яті поколінь. І не останню роль у цих процесах відіграє виважена загальнодержавна меморіальна політика, яка повинна мати довгострокове спрямування й належне фінансове забезпечення.

Важливо не створювати нові лінії конфронтаційності, не увічнювати в топоніміці й меморіалах події і постаті, що дістають у суспільстві неоднозначну реакцію. Для реалістичного уявлення про вітчизняну історію ХХ ст. слід створювати якісні візуальні форми, акцентувати увагу на підготовці Державного реєстру нерухомих пам'яток України, «Зводу пам'яток історії та культури України», систематизації меморіальних місць, підготовці каталогів і покажчиків пам'яток воєнної історії. Це не тільки дозволить зберегти пам'ять про події, які стали визначальними для людства у ХХ ст., а й убезпечити його від помилок і потурань агресії і мілітаризму. Завдяки включенню цих пам'яток у царину військового туризму, поширеному у країнах Західної Європи, ми зможемо на конкретних прикладах демонструвати своє бажання до співпраці і мирного співіснування з усіма народами, які зазнали втрат, гноблення і руїни у роки світових катастроф.

Проведене дослідження дало змогу розширити розуміння пам'яті жителів мало чисельного міста про події Другої світової війни, а також показати, що історична пам'ять про Другу світову війну зростає у пересічного мешканця маленького міста.

У дослідженні ми розглянули дванадцять об'єктів монументального мистецтва присвячених Другій світовій війні у місті Калинівка. Нам вдалося з'ясувати стан збереженості, зовнішній вигляд, рік створення об'єктів та історію життєвого шляху похоронених. Починаючи з 2014 року спостерігаємо зріс історичної пам'яті про Другу світову війну у місті Калинівка. За

допомогою меценатів було відкрито новий пам'ятник Миколі Степовому у центрі міста. Органи місцевого самоврядування за кошти громади провели реконструкцію пам'ятника партизанам та осучаснили територію навколо. Варто зазначити, що кожного року до дня Перемоги та дня Пам'яті в незалежності чи є урочистості жителі міста покладають живі квіти до об'єктів монументального мистецтва присвячених Другій світовій війні. Всі пам'ятники знаходяться в охайному стані. Кожної весни комунальне підприємство «Калинівський Благоустрій» прибирають, а також висаджують квіти на клумбах навколо пам'ятників.

Потрібно наголосити, від початку Незалежності України зростає кількість меморіальних акцій присвячених Другій світовій війні. Створення нових пам'ятників воїнам другої світової війни, реставрація пам'ятників, мітинги –реквієми, перезахоронення воїнів Другої світової війни, урочисті паради кількість подібних заходів в Калинівському районі зростає з кожним роком. Простежується, що обов'язковими учасниками всіх меморіальних акцій є учні загальноосвітніх шкіл, а також студентів . Також зростає зацікавленість вчителів для проведення не тільки парадів Перемоги, а й різноманітних меморіальних акцій з залучення своїх вихованців.

Дане дослідження дає змогу простежити що починаючи з 2007 року відстежуємо тенденцію, що редакція газети прапор Перемоги публікує статті про де міфологізацію Другої світової війни. Порушуються такі важливі питання, як геноцид єврейського населення, української повстанської армії та організації українських націоналістів, а також партизанського руху в Калинівському районі. Переважна більшість статей про міфологізацію становлять запозичені статті з інших більш авторитетних видань, наприклад інтернет – видання «Українська правда», або витяги з науково-популярних книг. Досить важливим фактором формування історичної пам'яті про Другу світову війну є особлива місія адміністративних чиновників на меморіальних акціях.

Калинівська об'єднана територіальна громада здобула виразний досвід декомунізації та деколонізації топонімічного простору. Він демонструє складність і різновекторність проблеми, адже прийняттю рішення передувала доволі широка дискусія, учасники якої розійшлися у думках, переважно за віковою характеристикою та політичними поглядами. У міському й селищному просторах замість радянсько-комуністичних та імперських з'явилися найменування вулиць та провулків на честь знакових історичних постатей, борців за незалежність України, діячів української культури, компроміс знаходили у нейтральних назвах.

Монументально-меморіальний простір щодо російсько-української війни у Калинівці продовжує формуватися впродовж 2020–2023 років. На війні щодня гинуть військові та цивільні, Росія руйнує українські міста, нищить культурну спадщину. Потреба гідно вшанувати та зберегти пам'ять про ці події є дуже важливою вже зараз.

Що вплинуло на зростання інтересу до меморіального простору малого міста Калинівка Революція гідності, анексування Криму чи російсько – українська війна – важко сказати, але масова стривоженість українців ситуацією в державі призвела до зацікавленості в історії Другої світової війни пересічного громадянина.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Ассман Я. Культурная память: письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 368 с.
2. ... А прізвища їх невідомі. *Прапор перемоги*. №33, 2005. 8 травня.
3. Артюх В. Природа національного міфу: історико-філософський контекст: автореф. ди. канд. філос. наук. Суми, 2001. 14с.
4. Безкровна операція. *Прапор перемоги*. № 38, 2005. 14 вересня.
5. Боротьба народних месників. *Прапор перемоги*. № 38, 2005. 14 вересня.
6. Велика Перемога. *Прапор перемоги*. №18, 2006. 6 травня.
7. Вітаємо зі святом. Перемоги. *Прапор перемоги*. № 34, 1997. 7 травня.
8. Вітаємо з святом. *Прапор перемоги*. № 42, 2002. 26 жовтня.
9. Вітаємо з святом. *Прапор перемоги*. №19, 1999. 13 березня.
10. В пам'ять про героїв. *Прапор перемоги*. №72, 2007. 28 вересня.
11. Вулиця імені героя. *Прапор перемоги*. №35, 2008. 8 травня.
12. Гайдай О. Кам'яний гість. Пам'ятники Леніну в Центральній Україні. Київ: К.І.С., 2018. 280 с.
13. Гриценко О. Пам'ять місцевого виробництва. Трансформація символічного простору та історичної пам'яті в малих містах України. Київ: К.І.С., 2014. 352 с.
14. Герої не вмирають. *Прапор перемоги*. №33, 2014. 13 травня.
15. Гриценко О. Культурний простір і національна культура: теоретичне осмислення та практичне формування. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2019. 256 с.
16. Денисенко О. Культурна спадщина України у формуванні історичної пам'яті народу. *Краєзнавство*. 2014. № 1. С. 139-150.
17. Загило В., Запорожець М. Калинівка. Одеса: Маяк, 1981. 48 с.

18. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/ji07358a>

19. Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>

20. Зашкільняк Л. Радянські історичні міфи в сучасній українській історіографії: «старе вино в нових міхах». *Світло й тіні української радянської історіографії: матеріали міжнародної наукової конференції за ред. Смолія В.* Київ, 2015. С. 17–31.

21. І наче не було війни. *Прапор перемоги.* № 33, 2011. 13 травня.

22. Історія без подвійних стандартів. *Прапор перемоги.* № 77, 2007. 17 жовтня.

23. Калинівчан не влаштовує запропонована владою декомунізація вулиць. *Vlasno.info.* URL: <https://vlasno.info/suspilstvo/dopomoga/tochka-zoru/item/10069-kalynivchan-ne-vlashtovuie-zaproponovana-vladoiu-dekomunizatsiia-vulyts>

24. Касьянов Г.В. Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять. *Український історичний журнал.* 2016. №2. С. 118-137.

25. Книга, що руйнує міфи. *Прапор перемоги.* № 84, 2009. 30 жовтня.

26. Коннертон П. Як суспільства пам'ятають. Київ: Ніка центр, 2013. 184 с.

27. Коваль М. 1941-й рік і проблеми історичної пам'яті. *Сторінки воєнної історії України. Зб. наукових статей.* Вип. 7. Част. 1. Київ: Ін-т історії України НАН України. С.5–21.

28. Коли скінчилася війна? *Прапор перемоги.* № 26, 2018. 11 травня.

29. Кривавий слід. *Прапор перемоги.* № 22, 2017. 5 травня .

30. Культура історичної пам'яті: європейський та історичний досвід / За заг. ред. Ю.Шаповала. Київ: ІПЕНД, 2013. 600 с.

31. Ліхолетов Я.В. Особливості пам'яткоохоронних процесів на території Харківщини (1991 – початок 2000-х рр.). *Актуальні питання у сучасній науці журнал*. 2023. № 12(18). С. 1175-1191.
32. Маленький Бабин Яр на Пиківській землі. *Прапор перемоги*. №73, 2008. 23 вересня.
33. Міф 23 лютого. *Прапор перемоги*. № 13, 2007. 24 лютого.
34. Мудраченко М. Р. Пам'ятки історії та пам'ятні місця на Вінничині: Калинівський та Оратівський райони. Вінниця ФОП Данилюк В. Г., 2009. 316с.
35. Навічно двадцять. *Прапор перемоги*. № 33, 2014. 13 травня.
36. Нора Пьер. Проблематика мест памяти. Санкт.-Петербург, 1999. 50с.
37. Пам'ять в серцях людей. *Прапор перемоги*. № 34, 2009. 8 травня.
38. Пам'яті доблесних воїнів. *Прапор перемоги*. № 69. 1996. 11 вересня.
39. Парк пам'яті та слави. *Прапор перемоги*. №16, 2010. 7 травня.
40. Пастушенко Т. Пам'ять про жертви Голокосту та нові традиції відзначення Дня Перемоги в Україні. *Українське суспільство і пам'ять про Голокост: наукові та освітні аспекти. Вибрані доповіді IX і X круглих столів до Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту*. Київ: КВІЦ, 2018. С. 75-85.
41. Пісня в пам'ять про визволителів. *Прапор перемоги*. № 44, 2005. 9 листопада.
42. Подарунок ветеранам. *Прапор перемоги*. № 19, 2007. 18 травня.
43. Положення про Державний реєстр національного культурного надбання. Затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. N 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text>
44. Політики згадують подвиги батьків і дідів. *Прапор перемоги*. № 16, 2008. 8 травня.
45. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 р. № 1805-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 39. Ст. 333.
46. П'ять років тому у Калинівці повалили пам'ятник Леніну. Де він зараз? *Калинівка citi*. URL: <https://kalynivka.city/articles/24612/pyat-rokiv-tomu-u-kalynivci-posalili-pamyatnik-leninu-de-vin-zaraz>

47. Рішення Калинівської міської ради № 28 «Про перейменування вулиць, провулків міста Калинівка та населених пунктів селища Рівнинне, села Прилуцьке, села Дружелюбівка». URL: <https://kalynivska-objednana-gromada.gov.ua/docs/119227>

48. Розквітають маки на весні. *Прапор перемоги*. №33, 2014. 13 травня.

49. Рубрика Пам'ять. *Прапор перемоги*. №33, 2015. 15 травня.

50. Слободянюк М. Нагальні проблеми вивчення руху Опору в Україні *Сторінки воєнної історії України*. 2010. Вип. 13. 175-184 с.

51. Темірова Н. Монументально-меморіальний простір Донецька в умовах російської окупації. *Трансформації історичної пам'яті: збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. Н. Темірової*. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С. 185-193.

52. У Калинівці відкрили стелу пам'яті Героїв, які загинули за Україну URL: <https://kalynivka.city/articles/97566/u-kalynivci-vidkrili-stelu-pamyati-geroiv-yaki-zaginuli-za-ukrainu>

53. У Калинівці відкрили Стіну пам'яті полеглим героям. URL: <https://vitatv.com.ua/oblast/u-kalynivtsi-vidkryly-stinu-pamyati-polehlym>

54. У Калинівці відкрили меморіальну дошку загиблomu Герою - Олександрю Глушку. URL: <https://kalynivska-objednana-gromada.gov.ua/news/1686301511/?fbclid=IwAR2rRm7CJkIQfL3B-NTAaHv7FwQjPoOI9xj0VkdhAbl0wvVYkar010Dqb4E>

55. У Калинівці встановили меморіальні дошки у пам'ять про загиблих Героїв. URL: <https://vitatv.com.ua/oblast/u-kalynivtsi-vstanovyly-memorialni-doshky-u>

56. У Калинівці зробили перший крок, щоб прибрати імперську символіку. *Калинівка citi*. URL: <https://kalynivka.city/articles/290058/u-kalynivci-zrobili-pershij-krok-schob-pribrati-impersku-simvoliku>

57. У Калинівській громаді перейменували вулиці: публічний простір очистили від російських назв. URL: <https://kalynivka.city/articles/326552/u->

kalinivskij-gromadi-perejmenuvali-vulici-publichnij-prostir-ochistili-vid-rosijskih-pazv

58. У Лісовій Лесіївці відреставрували пам'ятник загиблим односельчанам. Прапор перемоги. № 19, 13 травня 2016.

59. Фрімерман І. Вшануємо пам'ять безневинних жертв фашизму. *Прапор перемоги*. № 47. 1992. 28 травня.

60. facebook. Підслухано Калинівка URL: https://www.facebook.com/groups/417589079614537/?locale=ru_RU

61. Хальбвакс М. Коллективная и историческая память. *Неприкосновенный запас. Дебаты о политике и культуре*. 2005. № 2–3. С. 12–35.

62. Ціна більша за перемогу. *Прапор перемоги*. №23, 2010. 15 червня.

63. Шатлен Ф. Час історії та еволюція функції історика. Париж: 1962. 367 с.

ДОДАТКИ

Додаток А. Таблиця 1

**Перейменування вулиць у населених пунктах Калинівської ОТГ
у 2016 р.**

№	Назви вулиць / провулків	Назви вулиць / провулків після перейменування
Місто Калинівка		
1.	вулиця Володарського	вулиця Миколи Леонтовича
2.	вулиця Горького	вулиця Івана Франка
3.	вулиця Держинського	вулиця Вадима Нестерчука
4.	провулок Держинського	провулок Вадима Нестерчука
5.	вулиця Інтернаціональна	вулиця Миру
6.	вулиця Карла Маркса	вулиця Василя Порика
7.	вулиця Кірова	вулиця Євгена Гуцала
8.	вулиця Клари Цеткін	вулиця Олени Теліги
9.	вулиця Колгоспна	вулиця Устима Кармелюка
10.	провулок Колгоспний	провулок Устима Кармелюка
11.	вулиця 70 років Комсомолу	вулиця Затишна
12.	вулиця Комуністична	вулиця В'ячеслава Катрича
13.	вулиця Котовського	вулиця Андрея Шептицького
14.	вулиця Леніна	вулиця Незалежності
15.	вулиця Орджонікідзе	вулиця Данила Нечая
16.	вулиця Павлика Морозова	вулиця Сонячна
17.	вулиця Паризької комуни	вулиця Європейська
18.	провулок Паризької комуни	провулок Європейський
19.	вулиця Свердлова	вулиця Князя Володимира
20.	вулиця Урицького	вулиця Левадна
21.	вулиця Фрунзе	вулиця Івана Мазепи
22.	вулиця Чапаєва	вулиця Вишнева
23.	вулиця Шмідта	вулиця Михайла Грушевського
24.	провулок Шмідта	провулок Василя Стуса
25.	вулиця Щорса	вулиця Анатолія Обухова
Селище Рівнинне		

26.	вулиця Радянська	вулиця Тараса Шевченка
27.	вулиця Кірова	вулиця Михайла Грушевського
Село Дружелюбівка		
28.	вулиця Леніна	вулиця Центральна
29.	вулиця Пролетарська	вулиця Слобода
30.	провулок Пролетарський	вулиця Зарічна
31.	вулиця Щорса	вулиця Вишнева
32.	вулиця Чапаєва	вулиця Абрикосова
33.	вулиця Кірова	вулиця Тараса Шевченка
34.	вулиця Жовтнева	вулиця Миру

Додаток Б. Фото монументів м. Калинівка

Рис. 1. Братська могила 30 членів Вінницької більшовицької організації і 432 радянських воїнів, загиблих при звільненні міста та навколишніх сіл, м. Калинівка

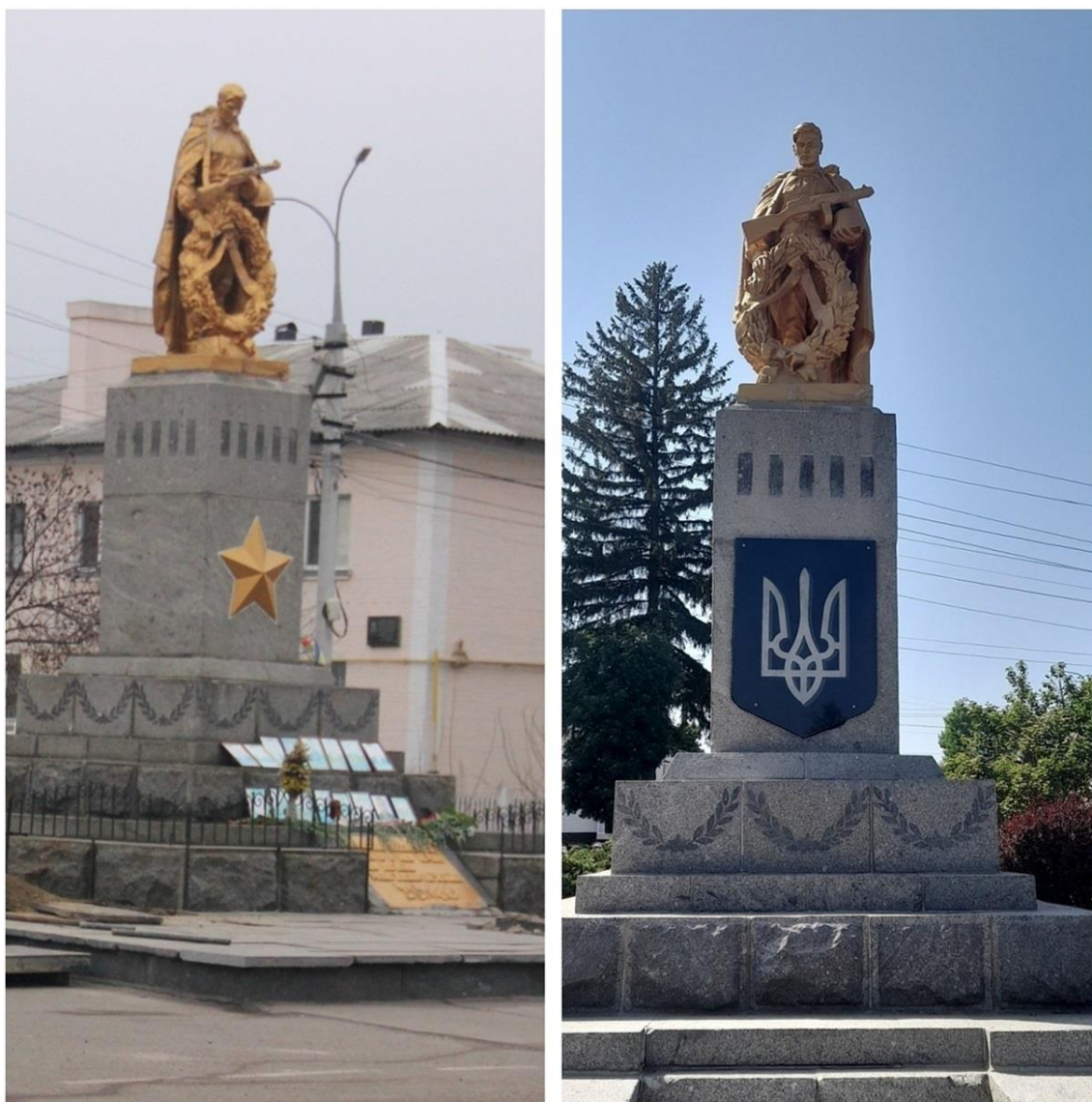

Рис. 2-3. Братська могила 30 членів Вінницької більшовицької організації і 432 радянських воїнів, загиблих при звільненні міста та навколишніх сіл, до 2023 та у 2023 рр.

Рис. 4. Пам'ятник 98 воїнам-землякам, м. Калинівка

Рис. 5. Пам'ятник партизанам, м. Калинівка

Рис. 6. Пам'ятник вчителям і учням, ЗСО №3 м. Калинівка

Рис. 7. Відкриття пам'ятника Герою Радянського Союзу М.Ф. Степовому на території Калинівської ЗОШ 1-3 ступеня №1